

Kampen om forfatterskap

Forfatterskap er vitenskapens valuta. Der det ligger store verdier, ligger også kimen til konflikter.

Side 16–21

A Case for Agents

Marie Hansen, Arne Larsen, Per Olsen and ~~Kari Johansen~~

bytte

combination of properties has not yet
refined in prior work [4].

tract

investigation of extreme programming
bust quagmire. In this paper, we
strate the construction of vacuum
Bayesian configurations

Our main contributions
To start off with, we motivate
models (JAB), which we use
that spreadsheets can be made
modular, and encrypted. Contin
we motivate new

Kjeppar i hamsterhjulet

Kan det verkeleg gå mot slutten for teljekantane?

FOTO: LINA CHRISTENSEN

Statsråd Ola Borten Moe fekk rapporten om finansieringsordninga av utvalsleiar Siri Hatlen.

I mars kom eit ekspertutval med framlegg om å kutte kraftig i teljekantordninga. Ikkje minst vil utvalet fjerne publiseringss-indikatoren – ordninga som gjev uttelling for å offentliggjere forskning etter eit nivåsystem. Ho har truleg medført at publiseringa har auka, men har vore djupt kontroversiell. To av motargumenta veg tungt. For det fyrste kan publiseringspoenga pervertere ved at ein tilpassar seg strategisk. Det gjeld ikkje å publisere den fyldigaste, klokaste artikkelen som det tok mange år å skrive, men den som hadde akkurat nok nytt ved seg til å kome inn i tidsskriftet. Helst på nivå 2 då, sjølv sagt, som tel mest. For det andre har ei ordning som var meint brukt på institusjonsnivå i høgste grad verka på individnivå. Einingar ved universitet har til dømes sett normtal for kor mange publiseringspoeng ein forskar bør sanke på eit år. Eg spør varsamt: Skapar det tillit og styrkar langsiktig tenking?

Utvalet går inn i ein større samanheng, som er om lag slik: Siri Hatlen har leia utvalet som

har gjennomgått finansieringa av universitet og høgskular. Utvalet vart sett ned i fjor haust som ei oppfølging av ei stortingsmelding om styring av desse institusjonane. Henrik Asheim (H), dåverande statsråd for forskning og høgare utdanning, prenta inn at målet var «å styre mer i det store og mindre i det små». Det er ikkje det dummaste han har sagt.

Intensjonane om å trappe ned på rapporteringa lever vidare hjå etterfølgjaren. Då Ola Borten Moe (Sp) fekk rapporten av Hatlen, sa han: «Vi vil gi de ansatte på universitetene og høyskolene tillit og tid til å konsentrere seg om kjerneoppgavene sine, som er å drive utdanning og forskning av høy kvalitet. De skal ikke måtte bruke mye tid på rapportering og firkantet byråkrati». Hatlen meiner å observere om lag det same som statsrådene. I dette sitatet frå overleveringa hoppar vi opp på institusjonsnivået: «Mange og detaljerte finansieringsindikatorer gjør at virksomhetene lett blir veldig tilpasset systemet, og derved bruker for mye tid og krefter på det som premieres.»

Utvalet tek altså Asheim på ordet i «å styre i det store». To av verktøya dei vil bruke meir aktivt enn i dag er langtidsplanen for forskning og høgare utdanning og utviklingsavtalar med universitet og høgskular. Korleis oppnå eit differensiert utdanningstilbod som står i samsvar med kva landet treng? Utvalet svarar òg på initiativet om å gjere arbeidslivsrelevans til ein indikator. Les: Skal det gje økonomiske uttelling å utdanne kandidatar som seinare får relevant jobb? Og svaret er nei.

Utvalet vil ikkje fjerne *alle* indikatorar, og her ligg det an til diskusjon. Dei tilrår at det framleis skal løne seg å «produsere» studiepoeng og uteksaminere doktorgradskandidatar. Det har vorte ei sanning i universitets- og høgskulesektoren at «insentiv verkar», dei får folk og institusjonar til å endre åtferd. Då kan vel den maniske teljinga flytte seg over til det som framleis ifølgje utvalet skal gjelde – nemlig undervising? Utvalet prøver å parere innvendinga på førehand: «Kulturen for vitenskapelig publisering er sterkt innarbeidet, og publikasjoner er sentralt for den individuelle meritteringen uavhengig av finansieringssystemet. Med den høye forskningsproduksjonen i Norge vil et eventuelt noe mindre fokus på kvantitet ikke nødvendigvis være en stor ulempe.»

Borten Moe kunne ikkje på staden slutte seg til tilrådinga om å droppe publiseringspoenga, men var samd i den overordna tenkinga til utvalet. Rapporten skal no på høyring, og statsråden vonar å konkludere til hausten. Inntil då – det er herleg å kunne kritisere teljekantordninga fritt utan å vere ein surpomp. Kva kan vi vinne og tape på ei fjerning?

Til slutt: Det ligg snublande nær å trekkje inn tillitsreforma i offentleg sektor, eitt av valløfta til Ap og Sp. Nokre av stikkorda for den varsla reforma er mindre rapportering, mål- og resultatstyring. Så kan de vere så snille å sjå finansieringa i samanheng med dette, ja i det heile få fart på reforma?

«Det vert herleg å kunne kritisere teljekantordninga fritt utan å vere ein surpomp.»

Kjetil A. Brottveit
redaktør

16 Alle skal ikke med

– Vi var trigget av urettferdighet og maktbruk, sier Bård-Jørgen Bårdsen. Sammen med Marius Warg Næss tok han kampen om hvem som skulle signere en vitenskapelig artikkel.

24 Motstandskvinnen

Ikke gi studentene det svaret de ønsker seg. Hjelp dem heller å tenke selv, mener den meritterte underviseren Tone Gregers.

28 Mennesket og maskinene

– Menneskene kan få hjelp av teknologien, men ikke bli erstattet av den. Det sier Margareta Holtensdotter Lützhöft, som forsker på automatisert skipsfart.

4 Advarer mot sanksjoner

Oslomet-forsker Elena Tkachenko er skeptisk til akademiske sanksjoner mot Russland og frykter opposisjonen forsvinner.

6 Fra NTNU til småbruk

– Det sank inn at jeg ikke trenger å ha det sånn, sier eks-forsker Kristian Starheim, som fikk nok av kampen om forskningsmidlene.

8 Retten til resultater

Skal ansatte eller institusjonen ha råderett over forskningsresultater? Fagforeninger reagerer på nye arbeidsavtaler ved forskningsinstituttet Norge.

10 ABC om lønnsoppgjøret

Hva står på spill? Hva krever Forskerforbundet og Unio? Her er sju spørsmål og svar om vårens lønnsoppgjør.

11 Museene ønsker faglitteratur

Forskning krever bibliotektilgang også for museene, mener forskningsansvarlig Alvild Dvergdsal.

12 Savner digital satsing

– Jeg har hele tida gjort alt, på eget initiativ. Jeg opplever at ledere ved institusjonene er lite interesserte og lite støttende, sier NTNU-professor Arne Krokan.

FASTE SIDER

- 13 News in Brief
- 14 Innland
- 22 Utland
- 32 20 nøtter
- 33 Ti kjappe
- 31 Aldri anna enn språk
- 34 Bøker
- 38 Kronikk
- 40 Tilbakeblikk
- 41 Gjesteskribenten
- 42 Debatt
- 45 Informasjon fra Forskerforbundet

Forskerforum

Nr. 4/2022 – 54. årgang

Fagblad om forskning og høyere utdanning. Forskerforum blir redigert etter redaktørplakaten og er medlem i Fagpressen.

UTGIVER: Forskerforbundet, Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo. Telefon: 21 02 34 00

ANSVARLIG REDAKTØR: Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no

REDAKSJONSSEKRETÆR: Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no,

JOURNALISTER: Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no

Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no

Jørgen Svarstad, jorgen.svarstad@forskerforum.no,

KONTAKT REDAKSJONEN: redaksjonen@forskerforum.no

ANNONSER: Salgsfabrikken v/Ann-Kristin Valby (Kikki)

E-post: annonser@forskerforum.no. Mobil: 901 19 121

Design: Concorde Design. Trykk: Ålgård Offset.

ISSN 0800-1715. Opplag: 22 314

ELENA TKACHENKO

dosent og språkforsker ved Oslomet

AKTUELL mener det er feil å fryse akademisk samarbeid med Russland

– SANKSJONER KAN TJENE PUTIN

Manglende ytringsfrihet gjør at Elena Tkachenko må tenke seg om to ganger når hun samarbeider med Russland. Men nettopp derfor advarer hun mot å kutte kontakt.

Da Russland gikk til krig mot Ukraina, ba det nasjonale forskningsfondet i Ukraina om at akademikere over hele verden umiddelbart skulle kutte alle bånd til russiske vitenskapelige institusjoner. Universiteter og forskningsfinansiører over hele Europa har fulgt opp, også i Norge. Samtidig er det ikke en full boikott, for Kunnskapsdepartementet har sagt at direkte samarbeid mellom forskere skal fortsette, selv om det ikke går fly, pengestrømmen er kuttet, og grensene praktisk talt er stengt.

– Det er positivt, men det er vanskelig å skille, for vi forskere tilhører vanligvis en institusjon, kommenterer Elena Tkachenko.

Hun har studert og jobbet ved statsuniversitetet i St. Petersburg, før hun kom til Norge i 2004.

– Jeg har fortsatt mange forbindelser og har ledet samarbeidsprosjekter med Russland. Da jeg hørte om sanksjoner innenfor academia, tenkte jeg med en gang at det kan bli ganske uheldig.

– Hvorfor mener du det er så uheldig med sanksjoner mot russisk forskning?

– Dette handler i stor grad om akademisk frihet, og vi vet at den er ganske innskrenket i Russland. Men akademikere og studenter tenker kritisk, stiller spørsmål og tør å vise motstand og spre informasjon. Da bør vestlige institusjoner støtte dem, og jeg er redd for at en slik sanksjon begrenser muligheten for støtte. Det kan fungere mot sin hensikt og

tjene Putins regime, for man kan tenke seg at regimet ønsker seg begrenset informasjonsspredning. Da blir det mer polarisering og isolasjon. Jeg er også redd for at en slik sanksjon kan provosere fram motsanksjoner, at Russland stenger enda mer slik at russiske universiteter ikke får samarbeide med vestlige. Det er usolidarisk fra vestlige land å la akademiske miljøer i Russland være så isolert.

– Hva risikerer vi å tape på å kutte kontakt?

– Man risikerer mer polarisering mellom øst og vest, mindre åpenhet og færre muligheter for å ha ordentlig dialog og samarbeid. De samarbeidspartnerne som vi har nå, hadde vi også i 2014 da Russland annekterte Krim. Jeg syntes det var krevende og givende å snakke om den politiske situasjonen. Vi hadde studenter på utveksling, med norske og russiske studenter sammen, og jeg husker hvor lærerikt det har vært for studentene å oppleve andre synspunkt og andre måter å se ting på. Det var mange aha-opplevelser for de norske som så hvorfor mange støtter Putin, og for russiske studenter var det en virkelig åpenbaring om hva vestlige land mener. Hvis du bare hører én fortelling, blir det vanskelig å tenke kritisk og danne en egen mening om hva som skjer.

– Hva burde vi gjøre i stedet?

– De siste ukene har det vært mange diskusjoner også i Russland. Det er akademikere, studenter og mange flere som er imot krigen. Hvis vi ønsker en endring i Russland, må vi støtte dem som tør å vise motstand, så det blir gjort noe innenfra.

– Ja, hvordan gjør man det i praksis?

– Man kan bidra med å spre informasjon gjennom de kanalene man får tilgang til. En annen ting er å tørre å vise støtte og ta den vanskelige samtalen med samarbeidspartnere. Men da må du vise forståelse for situasjonen, for det kan få store konsekvenser for deres liv og familie. Vær forsiktig når du tolker svaret, for du kan ikke være sikker på at de uttaler det de faktisk mener. En tredje ting er at det er mange som flykter fra Russland. Vestlige land bør vurdere om russiske forskere og opposisjonelle kan søke asyl på politisk grunnlag. Men hvilken opposisjon blir igjen i Russland da?

– Hva mener du med å tolke svar med forsiktighet?

– Jeg må ofte tenke dobbelt. Først må jeg forsikre meg om at de synes det er greit at jeg spør om noe, og at det er greit for dem å uttale seg, for eksempel på e-post. Jeg vet ikke om e-posten blir kontrollert.

– Det er usolidarisk av vestlige land å la akademiske miljøer i Russland være så isolert.

– Hva er den siste kontakten du hadde med dine samarbeidspartnere i Russland?

– Vi hadde et møte bare noen dager etter at krigen startet, og alle var veldig preget. Det var et veldig følelsesladet møte. Vi snakket om det som skjer, og for noen av samarbeidspartnere våre var det kanskje først i møte med vår reaksjon at de fikk se alvoret i situasjonen, som kanskje ikke framstilles slik i russiske medier. Det viser hvor viktig det er å holde kontakten. Selv om det var et veldig tungt møte, mener jeg det var veldig viktig.

– Nå har du bodd i Norge i nesten 20 år. Hvordan har Russland endret seg på de årene?

– Jeg synes det har vært veldig store endringer, for eksempel innskrenking av ytringsfriheten og mer kontroll av massemediene. Jeg pleier å reise til Russland to–tre ganger i året. Rundt 2008–2009 la jeg merke til hvor mange folk som plutselig begynte å støtte Putin. Jeg satt med en rar følelse av at mange av dem jeg kjente, endret politisk ståsted. Det var virkelig en stor overraskelse for meg.

– Tror du det blir mulig å plukke opp restene av samarbeidet når krigen er over?

– Jeg tror det blir veldig krevende. Vi vet ikke hvordan det russiske samfunnet blir etter denne krisen, og hvor mye kritisk tenkning som blir igjen. Hvis vestlige land ikke støtter opposisjonen i academia, så er det ikke sikkert at det er noen opposisjon når krisen er over. Da blir det vanskelig å fortsette samarbeidet.

– Hvordan er det å stå midt oppi dette?

– Det er tøft å følge med på. Medier i Norge og Russland serverer veldig forskjellige fortellinger om det som skjer. I et demokratisk samfunn er det viktig å få fram og snakke om disse ulike fortellingene, for å kunne tenke kritisk. Jeg prøver å åpne opp for dialog, for det er mellommenneskelige relasjoner som kanskje virkelig kan gjøre verden til et bedre sted å leve i.

♥ TEKST OG FOTO: JULIA LOGE

■ – Ifølge noen av mine kolleger i St. Petersburg kan studenter som har deltatt i protester, risikere å bli utvist. Det bekymrer meg veldig, sier Elena Tkachenko.

Ga opp jakten på forsknings

■ – Det har ikke bodd folk her på over 30 år, og det har ikke vært unger her på nesten 100 år, så det er jo kjekt, sier Kristian Starheim om den nye tilværelsen i Nordfjordeid.

FOTO: JØRN-ARNE TOMASCARD

ARBEIDSLIV – Det ble en umulig situasjon. Det var vanskelig å se for seg at det ville bli noe bedre om ti eller femten år.

I rundt ti år jobbet Kristian Kobbenes Starheim som forsker. Han publiserte i prestisjetidsskrifter og var på flere utenlandsopphold. Som forsker i medisinsk grunnforskning innen kreft og immunologi var han en av de beste.

I januar 2021 valgte han likevel å si opp jobben ved NTNU. Nå er forskerkarrieren byttet ut med småbruk og lærerjobb på Vestlandet. På gården har han kjøkkenhage, naust med båt for fjordfiske og god tilgang til fjellheimen. Tilværelsen har blitt en helt annen.

I det siste har vi lest flere saker om ansatte ved universiteter og høyskoler som har fast kontrakt, men som risikerer å bli sagt opp hvis de ikke lykkes med å hente inn nok midler til å dekke egen lønn. De kalles gjerne «faste midlertidige».

– GODT Å KOMME UT AV DET

Starheim sa opp jobben før NTNU rakk å si ham opp. Han orket ikke lenger å jakte på stadig nye forskningsmidler.

– Det var vanskelig da jeg sto midt oppi det, og det var godt å komme seg ut av det.

Som fersk forsker var Starheim på utenlandsopphold i Boston i USA, som del av en

postdoktorstilling ved NTNU. Mens han var der, søkte han om penger til et forskningsprosjekt gjennom Kreftforeningen. Søknaden ble innvilget, og med 2,8 millioner kroner i lomma kunne han vende tilbake til NTNU, nå i en midlertidig forskerstilling.

I 2016 kom tilbudet om fast jobb:

– Jeg fikk et brev i hylla om at jeg hadde gode muligheter til å skaffe midler til å få en fast stilling.

GOD PÅ Å DRA INN MIDLER

I brevet stod det at overføringen fra midlertidig til fast stilling kom som følge av et styrevedtak om «redusering av midlertidigheten

pengen

– Det ble om å gjøre å få inn penger slik at jeg selv skulle ha en jobb å gå til, sier Kristian Starheim. Nå har han byttet ut forskerkarrieren ved NTNU med småbruk og lærerjobb på Vestlandet.

ved NTNU». Men Starheim oppfattet aldri stillingen som særlig fast:

– Det som stod i kontrakten, var at jeg var ansatt på NTNU så lenge jeg klarte å skaffe egen lønn.

I årene som fulgte, søkte han derfor om midler hos Kreftforeningen, Helse Midt-Norge og Forskningsrådet. Flere ganger lykkes han. I lang tid klarte han å drifte forskergruppen og å sørge for lønn til stipendiaten som deltok på prosjektet.

– Jeg var egentlig ganske god på å dra inn midler, og det ble lagt merke til på senteret, sier han og fortsetter:

– Men å dra inn større summer for sikre lønn til meg og de andre slik at gruppa hadde muskler, det var vanskelig.

UFERDIG ARBEID

Når Starheim snakker om muskler, snakker han om å kunne holde på med forskning som holder et internasjonalt nivå, noe han mener er nødvendig innen biomedisinsk forskning.

– Hvis vi skulle ha sjans til å gjøre et prosjekt som var så bra som mulig, måtte prosjektet vare så lenge som mulig, sier Starheim, som sier det fort kan ta seks år å publisere en god artikkel.

Han mener såpass med tid må til for å få resultater som man kan si seg fornøyd med, og som gir gode nok artikler til å sikre videre finansiering. Når man søker finansiering, er det uansett publikasjonene man blir målt på. Men folk måtte også få lønn, og midlene strakk sjelden til så lenge Starheim mener biomedisinsk forskning på toppnivå krever.

– Akkurat som med mye annen norsk forskning måtte vi få ut forskningen på kort tid. Det blir uferdig, og standarden blir lav.

BEGYNT Å FØLE DET PÅ KROPPEN

For konkurransen om forskningsmidler er hard. Starheim fikk ofte god score hos Forskningsrådet. «Bedre og bedre for hver gang», forteller han. Men han nådde aldri helt opp.

– Da begynte jeg å føle det på kroppen.

Som prosjektleder hadde han ikke bare ansvar for seg selv: En stipendiat måtte lønnes, og flere masterstudenter måtte følges opp.

– Det ble om å gjøre å få inn penger slik at jeg selv skulle ha en jobb å gå til. Studentene

– Målet er at ansatte i faste forskerstillinger skal ivaretas som andre fast ansatte, sier Tor Grande, prorektor ved NTNU. Foto: Thor Nielsen / NTNU

er rimelig avhengige av hovedveilederen sin, og da er det skikkelig kjøpt å ikke vite om man har jobb om et par uker.

Hans nærmeste ledere gjorde hva de kunne, understreker Starheim. Kritikken retter han mot NTNU sentralt. Han mener universitetet ikke legger til rette for at forskerne skal kunne bruke pengene de henter inn, på en god måte. Ekstra ille blir det når man vet hvor mye innsats som har gått til å samle inn pengene, synes han.

– Det kom til et punkt der jeg ikke så meningen i situasjonen.

Jeg ble ikke behandlet bra, og jeg fikk ikke de rammevilkårene som Kreftforeningen ville at jeg skulle ha. Hvorfor skulle jeg godta denne situasjonen?

– JEG TRENGER IKKE HA DET SÅNN

Til slutt ble han lei av å sitte med alt ansvar for forskning og studenter selv. I januar 2021 tok han med seg familien og flyttet til et nedlagt småbruk i Nordfjordeid som har vært i familien siden 1700-tallet. Det har ikke bodd folk på gården på over 30 år, så nå går tiden med til å renovere de gamle bygningene.

– Det sank inn at jeg ikke trenger å ha det sånn, det finnes alternativer. Da den døren åpnet seg, så var det vanskelig å se seg tilbake. Det var en aha-opplevelse, sier han, og forteller at valget handlet om selv-respekt.

Nå jobber han litt som lærer på den lokale videregående skolen, og litt som frilansforsker.

«Faste midlertidige»

- ◻ Uformell betegnelse på fast ansatte der stillingen er finansiert av eksterne midler, for eksempel fra Forskningsrådet, EU, offentlig sektor eller privat næringsliv.
- ◻ Når de eksterne midlene tar slutt, risikerer de å bli sagt opp. Det regnes som bortfall av oppgaver og anses dermed som gyldig grunn for oppsigelse ved fast stilling i henhold til statsansatteloven § 19 (1).
- ◻ Problemet er at det er hard konkurranse om de eksterne midlene.

– Jeg savner å jobbe med fag. Det har vært en sorg. Men jeg følte jeg måtte ta kontroll over arbeidssituasjonen.

– Det er et annet liv, men forskning er ikke alt her i livet. Jeg er fornøyd.

– INGEN GOD SITUASJON

Starheim tar opp en «viktig utfordring vi har på NTNU og sektoren generelt», sier Tor Grande, prorektor for forskning ved NTNU.

Han ønsker imidlertid ikke å kommentere enkeltsaker:

– Uansett er det ingen god situasjon, såpass kan jeg si. Det er saker vi gjerne skulle vært foruten.

Nå skal NTNU opprette en arbeidsgruppe som skal utarbeide en egen politikk for forskerstillingen. Da skal NTNUs ansvar som arbeidsgiver under lupen. De skal også se på om ansatte i forskerstillinger kan inngå i et tredje karriereløp, i tillegg til professor- og dosentstigen.

– Vi skal komme fram til et institusjonelt syn på hvorfor vi skal ansette forskere.

KLART I LØPET AV ÅRET

Det er foreløpig ikke bestemt hvem som skal sitte i arbeidsgruppen.

– Ambisjonsnivået er å ha dette klart i løpet av inneværende år, sier Grande og tar forbehold om at «verden har blitt litt mer vanskelig å spå».

Prorektoren er ikke særlig glad for at ansatte i faste forskerstillinger ofte kalles «faste midlertidige».

– Det er et begrep som ikke er spesielt godt. Jeg synes ikke det er en god beskrivelse av situasjonen.

– EN MENINGSLØS BESKRIVELSE

– Hvorfor ikke?

– Det trenger ikke en begrunnelse. Det er en meningsløs beskrivelse. Hvis du sammenligner med de aller fleste som er ansatt som forskere ved NTNU, så er de ansatt som forskere, og de kommer til å være ansatt som forskere i framtiden. Hele begrepet blir misvisende.

– Hva tenker du om at mange opplever den faste forskerstillingen som midlertidig?

– Det tenker jeg er helt feil inngang til problemet. Hvis et institutt har tatt en beslutning om at de ønsker en forskerstilling på et fagområde, så har det varig karakter. Da må det være instituttets ansvar å sørge for at det er tilstrekkelig finansiering over tid.

Strid om arbeidsavtaler

AKADEMISK FRIHET Uenigheten dreier seg om råderett over forskningsresultater og hvordan dette skal reguleres i forholdet mellom den ansatte og arbeidsgiveren.

Norce er et stort forskningsinstitutt med virksomhet over hele landet (se faktaboks). En ny mal for arbeidsavtaler som er tatt i bruk ved instituttet, åpner ifølge fagforeningene for at arbeidsgiveren kan hindre forskernes arbeid med eget materiale, stanse publisering og tillate andre å endre på forskningsresultatene.

Avtalene legges nå under lupen av De nasjonale forskningsetiske komiteene, etter at fagforeningene har bedt dem vurdere om de nye retningslinjene er i tråd med forskningsetiske prinsipper.

– SKAPER UTFORDRINGER

Både Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) og Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) har tatt saken opp til behandling.

«Forskningsinstitutter har i dag et lovbestemt ansvar for å ivareta og sikre den akademiske friheten til sine ansatte.

Vi mener at den nye typen arbeidsavtaler er i konflikt med denne forpliktelsen og skaper forskningsetiske utfordringer», skriver fagforeningene i et brev til etikk-komiteene.

Det er lokallagene til Forskerforbundet, Tekna, Norsk Psykologforening og Norsk Legeforening ved Norce som har bedt om en forskningsetisk sjekk av de nye arbeidsavtalene.

VIL HA FORUTSIGBARHET

Ledelsen ved Norce forsvarer arbeidsavtalene og mener at de trengs for at instituttet skal kunne opptre ryddig blant annet i forhold til samarbeidspartnere og oppdragsgivere.

– Vi jobber bredt nasjonalt og internasjonalt med private og offentlige arbeidsgivere. Da må vi ha tydelige og forutsigbare mekanismer for å unngå tvil og diskusjon om hvordan vi skal forholde oss til de ulike problem-

– Vi tvinger ingen, sier Christina Therese Brunner.

Foto: Helge Skodvin / Norce

– Vi ser formuleringer i arbeidsavtaler som går veldig langt i å frata ansattes rettigheter, sier Bjørn T. Berg.

Foto: Forskerforbundet

stillingene som kan oppstå, sier organisasjonsdirektør Christina Therese Brunner i Norce til Forskerforum.

Hun mener at den akademiske friheten til forskere ved Norce er godt ivarettatt i arbeidsavtalen, i kombinasjon med lovgivning og anerkjente forskningsetiske prinsipper. Brunner sier at arbeidsavtalene ved Norce også må ivareta interessene til instituttets oppdragsgivere, interesser som ofte kan være økonomiske eller kommersielle.

GÅR FOR LANGT

Atle Blomgren er leder i Forskerforbundets lokallag ved Norce. Han ønsker ikke å utdype kritikken før saken er behandlet ferdig i etikk-komiteene.

– Dette er en vanskelig sak. Nå har vi sendt denne henvendelsen til komiteene, og vi ønsker ikke å gå i detalj før vi har lest deres

■ Bryter nye arbeidsavtaler ved forskningsinstituttet Norce med sentrale forskningsetiske prinsipper? De to forskningsetiske komiteene NESH og NENT behandler nå saken.

ved Norce

Nye arbeidsavtaler bryter med den akademiske friheten, mener fire fagforeninger ved Norce. Ledelsen er uenig. Utfallet kan få konsekvenser for hele instituttsektoren.

vurdering, skriver Blomgren i en e-post til Forskerforum.

De fire fagforeningene skriver i brevet til etikk-komiteene at de er helt enige i at arbeidsgiveren har rett til å utnytte forskningsresultater økonomisk.

De mener imidlertid at dette er sikret gjennom dagens praksis. De nye avtalene går ifølge fagforeningene for langt i å overføre alle rettigheter til arbeidsgiveren, også de som ikke har med økonomisk bruk av forskningen å gjøre.

– TVINGER INGEN

Arbeidsavtalene som er stridens eple, ble første gang tatt i bruk i fjor, og gjelder i særlig grad nyansatte. De gamle arbeidsavtalene er fortsatt gyldige.

– Vi håper at flest mulig vil akseptere den nye avtalen, og tvinger ingen. Alle har en arbeidsavtale fra sitt tidligere institutt som gjelder inntil ny avtale er inngått, sier organisasjonsdirektør Christina Therese Brunner.

I tillegg til arbeidsavtalene har Norce nylig vedtatt nye retningslinjer for hvordan såkalte immaterielle rettigheter skal behandles. Disse retningslinjene kommer som en

utdyping av det som står i arbeidsavtalene.

Her heter det blant annet at Norce så langt som mulig vil legge til rette for at de ansatte kan formidle resultatene av sitt forskningsarbeid, og at de beholder opphavsrettigheter til fagbøker og artikler.

ADVARER MOT TAP AV OPPDRAG

Norce får støtte fra Forskningsinstituttens fellesarena (FFA), en interesseorganisasjon for forskningsinstitutter der Norce er medlem.

I et brev påpeker FFA at forskningsinstitutter har en annen rolle i forskningssystemet enn universiteter og høyskoler, og ikke er underlagt universitets- og høyskoleloven. FFA mener at de nye arbeidsavtalene ved Norce er innenfor gjeldende regelverk.

– En strengere praktisering av individuell forskningsfrihet i instituttsektoren vil gjøre det mindre aktuelt for bedrifter å legge forskningsaktivitet til instituttsektoren, og vil medføre at forskningsaktivitet flyttes fra instituttsektoren til næringslivet, heter det i brevet, som er undertegnet styreleder Lars Holden og daglig leder Agnes Landstad.

MENER ANSATTE MISTER RETTIGHETER

Uenigheter om rettigheter er ikke avgrenset til Norce. Bjørn T. Berg, avdelingssjef for arbeidslivsavdelingen i Forskerforbundet, sier at det samme gjør seg gjeldende både ved andre institutter, ved museer og i universitets- og høyskolesektoren.

– Vi ser i alle sektorer eksempler på at arbeidsgivere ønsker å ta slike formuleringer, som går veldig langt i å frata ansatte rettigheter, inn i arbeidsavtalene, sier Berg.

I noen tilfeller dreier uenigheten seg ikke om arbeidsavtaler, men om den generelle opphavsrettspolitikken ved virksomhetene. Berg mener at slike avtaler som går langt i å overføre rettigheter, kan skyldes manglende kunnskap hos begge parter.

– Det synes som om arbeidsgiveren i mange tilfeller ikke har vurdert sitt eget behov for rettighetsoverføring, og derfor for sikkerhets skyld tyr til standardformuleringer som sikrer arbeidsgiveren nesten alle rettigheter, sier han.

♦ AV ASLE OLAV RØNNING

FOTO: NORCE

Norce

- ◉ er et forskningsinstitutt dannet i 2017 gjennom sammenslåing av Uni Research, IRIS, CMR, Agderforskning og Teknova og seinere utvidet med Norut og Genøk
- ◉ har mer enn 750 ansatte fordelt på ti byer
- ◉ driver forskning innenfor en rekke disipliner, som energi, helse, klima og miljø

De nasjonale forskningsetiske komiteene

- ◉ gir veiledning, råd og uttalelser om forskningsetiske saker
- ◉ omfatter fem ulike komiteer og utvalg med et felles sekretariat
- ◉ Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) og Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) er to av komiteene.

Mot et krevende oppgjør

Et særdeles krevende lønnsoppgjør, varsler Forskerforbundet. Hvorfor det? Her er sju spørsmål og svar om vårens lønnsforhandlinger.

LØNNSOPPGJØR Lønnsoppgjøret er i gang med det såkalte frontfagoppgjøret mellom Fellesforbundet (LO) og Norsk Industri (NHO). Det oppgjøret ligger nå hos Riksmekleren, og partene har frist til 1. april med å bli enige. Deretter følger de andre oppgjørene i privat og offentlig sektor på rekke og rad. Det ligger an til et tøft lønnsoppgjør, der forhandlingene i offentlig sektor kanskje blir de vanskeligste.

To år med pandemi har gitt dårlige lønnsoppgjør for mange i stat og kommune, med lavere lønnsvekst enn privat sektor i 2020 og 2021. Mange i offentlig sektor mener at det er deres tur nå.

1 Når starter lønnsoppgjøret i offentlig sektor?

Forskerforbundet forhandler som en del av Unio. Unio starter de sentrale forhandlingene med Spekter 5. april. Spekter er en arbeidsgiverorganisasjon for både offentlige og private virksomheter, med helseforetakene som de største. Også en rekke andre virksomheter, blant dem museer og kunnskapssentre, er medlemmer her.

I kommunene (unntatt Oslo) starter forhandlingene 6. april og i staten 20. april. Forhandlingene i staten omfatter ansatte ved universiteter, høyskoler og en rekke forskningsinstitutter, mens Forskerforbundets medlemmer i kommunal sektor arbeider blant annet som rådgivere, konservatorer og arkeologer.

Hovedsammenslutningen Virke og KA (kirkelige virksomheter) forhandler etter dette. Virke omfatter flere høyskoler og museer, blant annet KODE og Teknisk Museum. I Abelia, som er NHOs forening for kunnskapsbedrifter, forhandles overenskomsten til høsten. Norce og Handelshøyskolen BI er blant medlemmene i Abelia.

2 Hva er et hovedoppgjør?

I år er det hovedoppgjør. I hovedoppgjør forhandles det ikke bare om lønn, men også om alle de andre bestemmelsene i tariffavtalene. Det betyr at det også kan forhandles om arbeidstid, pensjon, overtidbestemmelser og en rekke andre forhold. Det er hovedoppgjør hvert andre år.

3 Hva krever Forskerforbundet?

Tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) viser at ansatte med utdanning tilsvarende masternivå eller høyere hadde den dårligste lønnsutviklingen i staten i årene 2016–2020.

FOTO: NTB/CONRM KALLESTAD

Tallene kommer fram i en fersk analyse som er laget på oppdrag av partene i lønnsoppgjøret i fellesskap.

En rapport fra Institutt for samfunnsforskning (ISF), laget på oppdrag fra Forskerforbundet og publisert i fjor, konkluderte med at avstanden mellom lønnen til statsansatte forskere og andre høyt utdannede har økt siden 2004.

Forskerforbundet peker også på at oppgjørene i 2020 og 2021 ga dårlig uttelling for ansatte i offentlig sektor med lang utdanning. Forbundet kommer til å bruke

rapportene fra SSB og ISF for hva de er verdt. Leder Guro Elisabeth Lind legger vekt på at medlemmene har tapt både mot langtidsutdannede i privat sektor og mot korttidsutdannede i staten.

– Våre grupper har hatt lavere lønnsvekst gjennom flere år. Dette må snus, sier hun.

4 Hva er frontfagsmodellen, og hvorfor er den så omdiskutert?

Den norske frontfagsmodellen innebærer at konkurranseutsatt industri forhandler først. Resultatet fra dette oppgjøret legger føringer for resten av lønnsoppgjøret i privat og offentlig sektor. Modellen skal sikre at lønnsutviklingen ikke skader konkurranseevnen overfor utlandet i for stor grad.

Måten frontfagsmodellen har blitt praktisert på, har vært kritisert for å holde lønningene nede i offentlig sektor, særlig hos utdanningsgrupper. Kritikere har ment at rammen i frontfaget har blitt et tak for lønnstillegg i offentlig sektor, samtidig som ansatte i private bedrifter kan ta ut ytterligere lønnsøkning gjennom lokale forhandlinger. I år har særlig Unio kvasset argumentene for en mer fleksibel bruk av frontfagsmodellen.

– Arbeidsgivere i stat, kommune og helseforetak har et spesielt ansvar for å rekruttere og beholde ansatte, for å sikre lønnsnivået for sine egne ansatte og for å kompensere

– Våre grupper har hatt lavere lønnsvekst gjennom flere år. Dette må snus, sier leder Guro Elisabeth Lind i Forskerforbundet.
Foto: Johanne Landsverk

– Vi anslår at årets lønnsvekst blir på 3,8 prosent i gjennomsnitt, sier seniorøkonom Kyrre Aamdal i DNB Markets.
Foto: DNB

for ulempe, belastning og risiko. Flere av Unios yrkesgrupper har lavt lønnsnivå og store lønsmessige etterslep. Dette må rettes opp innenfor en fleksibel praktisering av frontfagsmodellen, heter det i Unios inntektspolitiske uttalelse for 2022.

5 Hva betyr økte priser for årets oppgjør?

Tall fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) sier at prisveksten i år vil bli på 3,3 prosent. Lønnsveksten må bli høyere enn dette for å oppnå reallønnsvekst. Høye strømpriser er en viktig del av de stigende prisene.

I fjor var prisstigningen på 3,5 prosent. Mange ansatte i industri, stat og kommune hadde lavere lønnsvekst enn dette, altså mindre kjøpekraft enn før. I år spår flere økonomer en lønnsvekst opp mot 4 prosent.

– Vi la fram vårt lønnsanslag i desember, der vi anslo at årets lønnsvekst blir på 3,8 prosent i gjennomsnitt, sier seniorøkonom Kyrre Aamdal i DNB Markets.

Det kan i sum gi en reallønnsvekst på kun 0,5 prosent. Aamdal sier at det er vanskeligere for offentlig sektor å få mer enn resultatet i frontfaget dersom reallønnsveksten blir på dette lave nivået. Han sier at det er lettere å heve utvalgte grupper av lønsmottagere i år med høy reallønnsvekst.

6 Hvem skal forhandle med hvem i staten?

I oppgjørene i staten har Unio fram til nå forhandlet sammen med LO og YS, etter at Akademikerne brøt ut av samarbeidet og fikk en egen tariffavtale i 2016. Akademikernes avtale er basert på lokale forhandlinger, mens særlig LO ønsker at en stor del av oppjøret skal gis som sentrale tillegg.

Det er samtaler mellom Unio og Akademikerne om samarbeid, og fra Unios side legges det vekt på at man ønsker en tariffavtale som både gir rom for økt lønn for langtidsutdannede samtidig som man beholder kollektive forhandlinger. Resultatet kan bli at Unio skifter partner og i år søker en tariffavtale sammen med Akademikerne i stedet for LO og YS.

7 Blir det streik?

Opgjørene mellom Unio og Spekter, Kommunenes Sentralforbund, Oslo kommune og staten vil gå til Riksmekleren om partene ikke har blitt enige innen 30. april. Meklingsfristen er 23. mai.

– Jeg har sagt tidligere at dette blir et særdeles krevende oppgjør. Streikefaren er reell, sier Guro Lind.

Hun mener dette ligger an til å bli det mest krevende oppjøret siden hun ble forbundsleder i 2019.

❖ AV LINA CHRISTENSEN
OG ASLE OLAV RØNNING

Mangler tilgang til faglitteratur

Museumsmeldingen krever forskning ved museene. Men de ansatte klager over begrenset tilgang til faglitteratur.

MUSEUM – Det er ikke bare å si «forsk!»! sier Alvild Dvergsdal, fag- og forskningsansvarlig ved Hamsunsenteret i Hamarøy.

Fjorårets museumsmelding fastslo at forskning skal være en av museenes grunnoppgaver. Det er positivt, mener Dvergsdal, ettersom det tydeliggjør arbeid som allerede gjøres ved museene. Men ikke alle biter er på plass, mener hun. En av dem er tilgangen til bibliotek tjenester slik tradisjonelle forskningsinstitusjoner har.

– Her er det ennå noen skritt å gå, og et system som må på plass, sier Dvergsdal, som tidligere var professor ved Universitetet i Bergen.

INGEN RETTIGHETER

Nå forsker hun på Knut Hamsuns forfatterskap.

– Også vi trenger relevant faglitteratur og universitetsbibliotekarer med ekspertise som gir råd og hjelp med å finne fram til det materialet man trenger. Men som ansatt med forskningsansvar, og nå også plikt, har man ennå ingen andre rettigheter enn å være privat låner ved nærmeste folkebibliotek.

Hun understreker at fjernlånstjenesten ved folkebibliotekene er god, men at den ikke er dimensjonert for forskernes behov.

– Det er betegnende at jeg, når jeg søker på Oria (digital bibliotek tjeneste journ.anm.) etter relevant faglitteratur, må kryse av på at jeg søker «uten institusjonstilknytning». Museene regnes ikke som relevante institusjoner her, med andre ord.

Hun får støtte av Mattias Ekman, førstestekonservator ved Østfoldmuseene og leder for fagseksjonen for forskning i Norges museumsforbund.

– Dette er et strukturelt problem, sier Ekman, som kaller den begrensede tilgangen til forskningslitteratur for et «stort handikap».

FORSINKER OG MINSKER

Dårlig tilgang til artikkeldatabaser, utfordring med fjernlån og kun mulighet for midlertidig digital tilgang hos Nasjonalbiblioteket er blant noen av problemene Ekman skisserer. Fagseksjonen jobber nå med å kartlegge situasjonen med håp om at departementet skal følge opp muse-

FOTO: HAMSUNSENTERET

■ Museer trenger tilgang til bibliotek tjenester slik tradisjonelle forskningsinstitusjoner har, mener museumsforsker Alvild Dvergsdal.

umsmeldingens løfte.

– Hvis museumsforskere skal forske på lik linje med forskere i universitets- og høyskolesektoren, slik museumsmeldingen slår fast, må de ha de samme forutsetningene.

Manglende forutsetninger gjør prosessen tungvint, mener Ekman.

– Det forsinkes og minsker mengden forskning som kommer fra museene. I tillegg kan kvaliteten bli dårligere når vi ikke har tilgang på den nyeste forskningen, enten den er nasjonal eller internasjonal.

Ekman mener det må på plass avtaler og lisenser for å avhjelpe situasjonen.

– Museene fordeler seg over hele landet, og tilgangen er særlig viktig for dem som ikke har direkte tilgang til de store byenes biblioteker.

Regjeringen vil styrke forskningen i museene, og viser til at det blant annet er satt av midler til stipendiatstillinger.

– Det bør ses nærmere på om det er mulig å sikre tilgang til vitenskapelige artikler og faglitteratur, gjennom fellesavtaler eller lignende. Dette er vi opptatt av, men vi må komme tilbake til det etter dialog med blant annet sektoren, skriver statssekretær Odin Adelsten Aunan Bohmann (Ap) i en e-post.

❖ AV LINA CHRISTENSEN

– Manglar både teknologi og

Alle vil ha meir digital undervisning, men professor Arne Krokan saknar støtte frå leiinga til å gjere noko meir enn å legge ut videoar på nett.

SKJERMUMP FRÅ HEIMESIDA TIL ARNE KROKAN

DIGITALE LÆREMIDDEL – Fram til no har ein tenkt mest på at digitale læringsressursar skal vere enkle å handtere for universitetet, men mindre på korleis dei blir opplevd av dei som skal bruke dei, seier Arne Krokan, professor ved Institutt for industriell økonomi og leing ved NTNU.

I eit innlegg i Forskerforum nr. 3/2022 etterlyste Krokan ein nasjonal infrastruktur for publisering og deling av digitale læremiddel, og tydelege insentiv for å utvikle dei. Krokan har i mange år laga nettbaserte «læringsdesign» på eige initiativ, først og fremst til bruk i etter- og vidareutdanning for tilsette i næringsliv og offentleg sektor. Han ser ei rad barrierar som hindrar fleire å i gjere som han.

TEKNIKK OG PEDAGOGIKK

– Erfaringa er at det tek meg tre månader å utvikle eit emne. Det skal skrivast tekstar tilsvarende ei lita bok, det skal spelast inn videoar og lagast oppgåver. Så skal dette publiserast på ei plattform, fortel han.

Sjølvs brukar han Open edX, ei plattform opphavleg utvikla av amerikanske Harvard og MIT (Massachusetts Institute of Technology), som er open og gratis tilgjengeleg for andre utdanningsinstitusjonar.

– Visingsidene er responsive, slik at både tekst og bilete blir tilpassa skjermen du ser dei på. Dersom du kopierer tekst frå eit Word-dokument, får du med deg formateringskodar som påverkar visinga av innhaldet. Det vil seie at du må ha innsikt i markeringsspråket HTML, seier han.

Beherskar ein ikkje teknologien sjølv, må ein ha nokon til å hjelpe seg med å leggje inn innhaldet. Har ein lite erfaring med pedagogisk og digital læringsdesign, treng ein hjelp til det også, peikar han på.

– Korleis skal ein formulere oppgåver, til dømes? Eg brukar mellom anna ord-skyoppgåver, som eg lagar gjennom ei tredjepartsteneste. Ofte legg eg også inn spørjeundersøkingar eller andre typar skjema, også gjennom tredjepartstenester, og då må det skje på ein måte som hentar skjemaet inn i systemet slik at ein ikkje treng å gå ut av systemet for å fylle inn skjemaet.

EIGE TV-STUDIO

Sjølvs har han investert i studioutstyr, miksebord, mikrofonar og kamera slik at han kan spele inn videoar med fleire kameravinklar og utsnitt.

– Det blir ein tv-produksjon, noko heilt anna enn opptak av ei forelesing i eit auditorium.

Han meiner kostnadane ved å investere i slikt utstyr er for små å rekne samanlikna med kostnadane ved å undervise dei same grunnemna igjen og igjen for eit par hundre menneske i ein forelesingssal.

– Men vi manglar teknologien, og vi manglar støtteapparatet og folk som kan drive med læringsdesign. Eg har heile tida gjort alt sjølv, på eige initiativ. Eg opplever at leiarar ved institusjonane er lite interesserte og lite støttande. Det finst ingen insentiv til å arbeide slik eg gjer.

TRENG INVOLVERTE LEIARAR

Leiarar som helst vil halde avstand til det konkrete arbeidet med digitale læreverk, er ein av dei største barrierane mot å få realisert dei, meiner Kari Gerhardsen Vikestad, studieleiar ved radiografutdanninga ved Oslomet.

– Men som leiar kjem du til å be undervisarar bruke digitale læringsressursar, og då er det viktig at du veit kva du ber om, seier ho.

Vikestad peikar på at institusjonane har mykje å hente på å lage og dele digitale læreverk i grunnleggjande emne som blir tilbydd fleire stader. Ho minner om at slike læreverk er noko anna enn å ta i bruk eitt og anna digitalt verktøy i undervisninga.

støtte

– Under pandemien var det mange som var på leit etter ulike digitale verktøy, til dømes kvissverktøy, som dei kunne bruke i undervisinga. Men eit læreverk skal innehalde alle ressursane du treng for å kunne bestå eksamen i emnet, organisert i rekkjefølgje så ein kan gå systematisk igjennom dei. Det er viktig at ingenting blir forandra undervegs. Læreverket må vere det same kvar gong du opnar det. Det krev planlegging, for alt må vere klart ved semesterstart.

Men ein skal ikkje undervurdere utviklingsarbeidet som skal til, og det krev god leiing og planlegging, hevdar ho.

– I den augneblinken vi snakkar om læreverk, ligg det jo i sakas natur at det er tid- og ressurskrevjande. Det må ein anerkjenne. Vi har no ei ordning med meritterte undervisrarar, og eg meiner slikt arbeid som dette bør vere meritterande.

ENDRINGSMOTSTAND

Ho fryktar derimot ikkje at digitale læreverk vil føre til at undervisarane blir overflødige.

– Då vi laga vårt første emne, spurde vi oss sjølve kva vi ville med digitaliseringa. Og det vi ville, var å bruke meir tid saman med studentane. Tradisjonelt bind ein opp svært mykje av studentane si tid i ein modell med to gonger førtifem minutt forelesing og kanskje nokre spørsmål på slutten. Men dersom dei allereie har høyrte forelesinga før dei møter opp på campus, kan vi i staden bruke den tida til annan type trening eller til kommunikasjon med pasientar. Det frigjer så mykje tid.

Arne Krokan meiner motstanden mot endring er stor. Sjølv om det er mykje snakk om digitalisering av undervising, spesielt med pandemi-nedstenginga friskt i minne, kokar det oftast ned til å leggje ut opptak av førelesingar eller inkludere digitale verktøy – ikkje det han kallar læringsdesign. Etter- og vidareutdanning er eit felt som er fort gjort å sette ut til eksterne, kommersielle leverandørar dersom det ikkje finst insentiv for at tilsette i UH-sektoren utviklar dette sjølve, meiner han.

– Men eg meiner vi treng livslang læring på norsk, tilpassa ein norsk samanheng, som speglar norske verdiar og tek vare på norsk akademisk språk. Då må vi gjere det sjølve.

♦ AV KJERSTIN GJENGEDAL

Gave up the hunt for funding

● For around a decade, Kristian Kobbenes Starheim (pictured) worked as a medical researcher, publishing in a range of prestigious publications.

In 2021 he made the decision to resign from his job at NTNU, move to a small farm, and start teaching at a local school. The problem, he says, was that if he failed to bring in sufficient funding he stood at risk of losing his job – he was ‘permanently temporary’.

‘I was actually quite good at pulling in funding, but it was hard to attract the large sums needed so the group could have some muscle,’ he says.

This was necessary to produce research of international quality. However, ‘as with much Norwegian research, we

PHOTO: JØRN-ARNE TOMASCARD

were forced to publish quickly, so the standard was lower.’

As project leader he was also responsible for a research fellow and several masters students. ‘It was all about bringing in enough money so that I had a job to go to. It got to the stage where I could no longer see the point of the situation.’

‘Sanctions could work in Putin’s favour’

● We recently spoke to Elena Tkachenko from OsloMet about the freezing of academic cooperation with Russia. Here are some highlights:

On sanctions against Russian researchers:

‘Students and academics ask questions, employ critical thinking, spread information and dare to show their dissent – so western institutions ought to support them. I’m afraid that sanctions will be counterproductive and work in Putin’s favour.’

On the risks of cutting ties:

‘There’s a risk of increased polarisation, of diminished openness and fewer opportunities for real dialogue and collaboration. It’s difficult to think critically and form your own opinion when you only hear one narrative.’

On practical alternatives:

‘We must dare to show support and have those difficult conversations. We need to demonstrate an understanding of the situation, which can have great consequences for them and their families. It’s not always certain that what they say is what they actually think.’

Norwegian professor writes for Russian state channel

● Professor Glenn Diesen, Russia researcher at the University of South-Eastern Norway (USN), authored over fifty commentary pieces for the state-run Russian news channel RT last year.

‘He ought to resign and apologise,’ says Aage Borchgrevink from the Norwegian Helsinki Committee. However, Diesen, who is opposed to Russia’s war on Ukraine, believes that it is important to understand the opposing side, and so intends to continue writing. He has been given the backing of Rector Petter Aasen, who has defended the professor’s right to free expression.

Want to scrap indicators

● More higher-level management and less bureaucracy was the message when the public financing committee published its recommendations for the future funding of universities and colleges. They also propose to abolish the controversial publishing indicator system, which rewards institutions for the number of scientific articles they get published.

‘The indicator had an effect when it was first introduced, but we see clear signs of a different publishing culture in the sector now, especially among younger researchers,’ committee head Siri Hatlen tells Forskerforum.

AKADEMISK FRIHET

VENSTREVRIDDE FORSKERE

Blant norske samfunnsforskere og humanister stemmer over halvparten på Rødt, SV eller Miljøpartiet De Grønne, ifølge en ny studie utført av Institutt for samfunnsforskning. I tillegg viser studien at mange forskere kvier seg for å formidle kontroversielle forskningsfunn og for å delta i samfunnsdebatten. Stortingsrepresentant for Fremskrittspartiet Himanshu Gulati er bekymret for resultatet: – Problemet med et så ensidig tankegods i noen miljøer er at det blir vanskelig å utfordre etablerte sannheter, sier han til Forskerforum.

MIDLERTIDIGHET

Foreslår øremerkede midler

■ Magnus Marsdal, leder i tankesmien Manifest, mener forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe (Sp) må ta kraftigere tak for å få ned tallet på midlertidige forskere. I en sak i Khrono foreslår han en egen pengepott med øremerkede midler som kan brukes når ansatte står mellom eksternfinansierte prosjekter. – Potten kan ligge hos de ulike fakultetene, og instituttene kan søke penger derfra. Forutsetningen er at den tilsatte har fast og trygg stilling, sier Marsdal til nettavisen.

FOTO: JOHN TRYGVE TOLLERSEN

MIDLERTIDIGHET

«Faste midlertidige» under lupen

■ Tidligere i år tok en gruppe forskere initiativ til et opprop mot midlertidighet i academia. De krevde «reell nedgang» i midlertidigheten. Med det mener de færre såkalte «faste midlertidige», det vil si forskere som har fast kontrakt på papiret, men som er avhengige av å hente inn eksterne midler for å beholde jobben. Statssekretær i Kunnskapsdepartementet Oddmund Hoel (Sp) sier det er naturlig å inkludere «faste midlertidige» i arbeidet med å få ned midlertidigheten: – Alle stillingskategorier må under lupen, sier han til Forskerforum.

FOTO: MARKUS WINKLER / UNSPLASH

FOTO: GLENN CARSTENS-PETERS / UNSPLASH

EKSAMEN

Skyhøy fuskeandel under pandemien

■ «Dette har jeg da sett før», tenkte en sensor ved Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Oslo da han rettet en eksamen tidligere i år. Det viste seg å stemme; besvarelsen var omtrent identisk med et tidligere svar. Juksetallene ved universiteter og høyskoler har skutt i været under pandemien, viser tall Forskerforum har fått fra de fem største universitetene og høyskolene. Siden 2019 har antallet jukesaker mer enn doblet seg – fra 195 saker i 2019 til 493 i 2021. Ved NTNU og Høgskolen på Vestlandet er antallet mer enn tredoblet.

KULTURHISTORIE

Må returnere kunstsamling

■ Økokrim tok i august i fjor beslutning i store deler av samlingen til kunstsamlere og forretningsmannen Martin Schøyen, som står bak verdens største private samling av gamle skrifter. Irakiske myndigheter mente nemlig at gjenstandene var ulovlig fraktet ut av landet. Nå har Kulturhistorisk museum i Oslo gjennomgått samlingen på oppdrag fra regjeringen. De anbefaler at deler av samlingen gis tilbake til Irak. Schøyens advokat, Cato Schiøtz, sier imidlertid til NTB at rapporten inneholder mange faktafeil og uholdbare spekulasjoner.

FOTO: WIKIPEDIA/OFFENTLIG EIENDOM

LØNN

Hvor mye tjener en forsker?

■ Hva er gjennomsnittlig årslønn for en høyskolelektor, førsteamanuensis eller stipendiat? Hvor mye kan du regne med å gå opp i lønn hvis du får opprykk til professor? Ved hvilke universiteter og høyskoler er snittlønnen høyest? Hvor mye tjener en museumspedagog sammenlignet med en konservator? Hvert år fører Forskerforbundet statistikk over medlemmenes lønn, og nå har de kommet med nye tall. Finn ut om du ligger over eller under snittet for din stilling på Forskerforums nettsider.

FOTO: KONSTANTIN ENDOKIMOV / UNSPLASH

– Publiseringssindikatoren har utspilt sin rolle, sa utvalgsleder Siri Hatlen da hun presenterte finansieringsutvalgets rapport.

FOTO: LINA CHRISTENSEN

FINANSIERING

VIL SKROTE TELLEKANTENE

Mer overordnet styring og mindre byråkrati, var budskapet da finansieringsutvalget kom med anbefalinger for hvordan universiteter og høyskoler skal finansieres i framtiden. I tillegg foreslår de å avvikle det omdiskuterte tellekantsystemet, som premierer institusjonene for antall publiserte vitenskapelige artikler. – Vi mener indikatoren hadde en effekt da den ble innført, men at den effekten langt på vei er tatt ut. Vi ser tydelig en annen publiseringsskultur i sektoren nå, ikke minst blant yngre forskere, sier utvalgsleder Siri Hatlen til Forskerforum.

AKADEMISK FRIHET

Norsk professor skriver for russisk statskanal

■ I fjor skrev professor og Russland-forsker Glenn Diesen ved Universitetet i Sør-øst-Norge (USN) over 50 kommentarer for den statlige russiske nyhetskanalen RT. – Han bør trekke seg og be om unnskyldning, sier Aage Borchgrevink i Den norske Helsingforskomité. Diesen, som tar avstand fra Russlands krigføring i Ukraina, mener derimot det er viktig å forstå motparten. Derfor akter han å fortsette skribentvirksomheten. Han får støtte av rektor Petter Aasen, som på prinsipielt grunnlag forsvarer professorens rett til å ytre seg.

FOTO: ANATOLY GRAY / FLICKR CC

KRIGEN I UKRAINA

Forskningsfrys i nordområdene

■ Det meste av norsk forskningssamarbeid med Russland er lagt på is på ubestemt tid som følge av invasjonen av Ukraina. Det har ført til stans i mange forskningsprosjekter, mange av dem i nordområdene. En forskergruppe fra Universitetet i Bergen har siden 1992 studert fortidens miljø og klima i Nordvest-Russland. – For forskningen på klima- og miljøendringer i nordområdene er dette et kraftig tilbakeskritt som det sikkert vil ta en generasjon å reparere, sier professor i geologi John Inge Svendsen.

Veilederen krevde å Da startet kampen.

Det tok 13 år fra Bård-Jørgen Bårdsen
og Marius Warg Næss tok til motmæle
til saken endelig var over.
Foto: David Gonzales

få medforfatterskap.

En avgjørelse i de forsknings-
etiske komiteene løser ikke
nødvendigvis konflikter om
forfatterskap.

AV JULIA LOGE

– Vi sto i det, og det er jeg fornøyd med, konstaterer Bård-Jørgen Bårdsen og Marius Warg Næss. Foto: David Gonzales

Noen er villige til å sette hele forskerkarrieren sin på spill for å oppnå det de opplever som rettferdighet. Kanskje handler det om hvorvidt veilederen skal stå som medforfatter på stipendiatens artikkel. Eller om innsatsen på laboratoriet er så vesentlig at teknikerne kvalifiserer til forfatterskap.

Så lenge ikke alle er enige om forfatterlisten, kan ikke artiklene publiseres. Dermed blir manuskriptene liggende.

Nesten halvparten av publiserende forskere har opplevd konflikter om forfatterskap, viser en internasjonal undersøkelse publisert i *Science and Engineering Ethics* i 2020.

Noen løser sakene med nærmeste leder, andre resignerer. Hvert år er det bare et par saker som er så alvorlige at de realitetsbehandles i institusjonenes forskningsetiske utvalg. Og noen få saker tas helt opp til en av de nasjonale forskningsetiske komiteene, som gir råd og behandler klager i medisin, naturvitenskap, teknologi, humaniora og samfunnsfag.

Forskerforum har snakket med flere forskere og forskergrupper som har fått medhold i sakene sine på dette nasjonale nivået. De har fortalt sine historier, men ikke alle ønsker å stå fram. Felles for dem alle er at medholdet ikke betyr at saken er løst.

En uønsket gave

Når en forfatter som ikke har bidratt, føres på en artikkel for å kaste glans over arbeidet, kalles det gjesteforfatterskap. Hvis man

fører til forfatteren for å oppnå fordeler hos vedkommende, eller for å dra nytte av det, for eksempel i en senere søknad, kalles det gaveforfatterskap. Begge deler regnes som forskningsetisk diskutabelt.

«Kjenner du til at kollegaer har godtatt, bestemt eller tildelt forfatterskap på annet enn vesentlig bidrag til et vitenskapelig arbeid?» spurte arbeidsgruppen Rino i det norske prosjektet om integritet i forskning i 2018. Nesten 30 prosent svarte ja. Elleve prosent innrømmet at de selv hadde gjort det.

Året før publiserte tidsskriftet *Plos One* en artikkel der 35,5 prosent av de spurte forskerne i en undersøkelse hadde lagt til forfattere som ikke hadde bidratt. Der kom det også fram at jo lavere en person sto i det akademiske hierarkiet, jo større var sjansen for at de hadde gjort dette.

Men noen tar til motmæle, selv om de står nederst i det akademiske hierarkiet.

Allerede som hovedfagsstudenter ved det som da var Universitetet i Tromsø, begynte Marius Warg Næss og Bård-Jørgen Bårdsen å samarbeide om artikler, til tross for at den ene er biolog og den andre sosialantropolog. De hadde gjort feltarbeid i Tibet og deltok i det samme prosjektet. Men prosjektlederen, som også var veileder for en av dem, mente at alle artikler som kom ut av prosjektet,

skulle godkjennes av prosjektledelsen i Norge og Kina, og uten hans bidrag holdt ikke artikkelen høy nok standard til at den kunne godkjennes.

Næss og Bårdsen søkte hjelp hos instituttlederne sine, som anbefalte at begge veilederne skulle stå som forfattere «av hensyn til alle parter og for å få ro til videre arbeid», i følge møtereferatet. Mange ville kanskje gitt seg der, men Næss og Bårdsen gikk videre.

– Vi var overbevist om at vi hadde rett, og var trigget av urettferdighet og maktbruk, sier Bårdsen på videosamtale fra Tromsø.

– Det gikk en liten faen i oss etter hvert, komplementerer Næss.

Forskerforum har ikke fått kontakt med den tidligere veilederen, men har fått innsyn i korrespondanse ved UiT. Der står det at han som prosjektleder hadde bidratt med tilgang og datainnsamling i felt, og som veileder hadde han bidratt med utforming og analyse, i hvert fall hvis hans innspill hadde blitt tatt med.

Saken gikk videre til dekanene ved de to fakultetene, som også anbefalte å ta med prosjektlederen som medforfatter. Bårdsen forteller at de følte seg presset på møtet med dekanene.

– Både dekaner og prodekaner, jurist og direktør satt med to ferske ph.d.-studenter og sa at vi opplever alle urettferdighet, men

– Forfatterskap er det som gir opphav til flest konflikter mellom personer i forskningsmiljøer, sier Magne Nylenna. Foto: Øyvind Larsen

Artikkelen på forsiden er generert av nettstedet Scigen og ikke et faktisk vitenskapelig arbeid. De øvrige dokumentene er vedtak i forfatterskapskonflikter fra lokale forskningsetiske utvalg. Foto: Erik Norrud

må bare gi oss, svelge noen kameler og gå videre, utfyller Næss.

Fra dekanene gikk saken videre til rektoratet, som ikke tok stilling til hva som ville være den rette løsningen. Derfra sendte Næss og Bårdsen saken til de nasjonale forskningsetiske komiteene. Alle de tre fagkomiteene behandlet saken, og i en felles uttalelse kom de til at veilederen ikke hadde «godtgjort at han oppfyller kriteriene for forfatterskap til den aktuelle artikkelen».

Anbefalingene fra Vancouver

Kriteriene for forfatterskap som de tre forskningsetiske komiteene refererer til, er Vancouver-anbefalingene (se faktaboks). Professor emeritus Magne Nylenna ved Universitetet i Oslo var med på å lage dem og håpet at en internasjonal standard med detaljerte regler skulle løse konfliktene om forfatterskap.

– Vi trodde jo at dette skulle fungere, at neste generasjon ikke skulle føre til disse krigene, sier Nylenna.

Men han har erfart at mer detaljerte regler ikke alltid gir rettferdige løsninger.

– Livet har lært meg at det er helt andre ting som avgjør. Hva er vesentlig og verdifullt? Det blir som å selge elastikk på meteren, du skal ha høy moral, sier han.

Forskere har ikke dårligere moral enn andre, ifølge Nylenna, men forfatterskap har blitt valutaen i det vitenskapelige samfunnet.

– Jo mer verdifull valutaen er, jo mer kamp blir det om den, kommenterer han.

I hans snart 40 år som forsker har forskningen endret seg. Den har blitt mer internasjonal og tverrfaglig, og forfatterlistene har ekspandert. anbefalingene tok utgangspunkt i medisinsk forskning, men har siden blitt normen i nær sagt alle fag.

I 2000 ble bidrag til datainnsamling inkludert som grunnlag for forfatterskap.

– Du trenger jo egentlig ikke å ha skrevet

for å bli forfatter i den vitenskapelige verden. Forfatterskap er knyttet til andre ting enn å sette ord på papiret, slik som betydelig bidrag i planlegging eller i å analysere dataene. Men man må også ha vært med på å formulere teksten, forfatterskap er en intellektuell aktivitet, sier Nylenna.

Vancouver-anbefalingene er skrevet med og, ikke *eller*, så forfatterskap krever bidrag i hele prosessen. Også der kan det skjære seg.

Vancouver-anbefalingene

- Først utarbeidet av en gruppe medisinske redaktører i Vancouver i 1978. Oppdateres jevnlig, sist i 2016. anbefalingene brukes nå i mange fagfelt. Universitetet i Oslo besluttet nylig å legge dem til grunn for alle fagområder.
- Ifølge Vancouver-anbefalingene skal alle medforfatterne oppfylle alle disse fire kriteriene:
 - 1 bidra vesentlig til idé og utforming, eller datainnsamling, eller analyse og tolkning av data, og
 - 2 bidra til å utarbeide manuskriptet eller med kritisk bearbeiding av det intellektuelle innholdet, og
 - 3 godkjenne endelig versjon før publisering, og
 - 4 kunne stå inne for og holdes ansvarlig for arbeidet i sin helhet, med mindre annet er spesifisert.

Spøkelser i hvite frakker

Nasjonalt utvalg for gransking av uredelighet i forskning (Granskingsutvalget) er en del av De nasjonale forskningsetiske komiteene. I fjor behandlet de en sak som handlet om det motsatte av å ta med personer som ikke har bidratt, nemlig å utelukke personer som har bidratt. Spøkelsesforfatterskap er ett navn på dette.

Tre forskere ved Medisinsk genetisk laboratorium ved Universitetssykehuset i Nord-Norge fikk medhold i at de ikke hadde fått mulighet til å oppfylle alle forfatterskapskriteriene, og Granskingsutvalget anbefalte at artikkelen ble korrigert.

De tre forskerne var med på en poster som presenterte funnene som siden ble til artikkelen, men falt ut fra kommunikasjonen underveis og fikk ikke tilsendt manuskriptet.

«Manglende respons i denne sammenheng kan imidlertid ikke oppfattes som en frafallelse av krav på medforfatterskap. [...] På dette grunnlaget fremstår det klart for Granskingsutvalget at de tre ikke fikk noen

– Dårlige valg og idioter må man håndtere i alle settinger, men problemet er når man institusjonaliserer idiotien, som UiT gjorde i denne settingen.

BÅRD-JØRGEN BÅRDSSEN

reell mulighet til å oppfylle de øvrige forfatterskapskriteriene selv om de hadde oppfylt det første», står det i uttalelsen.

Deretter gjensto spørsmålet om hvor viktig bidraget fra molekylærbiologene og bioingeniøren faktisk var, og en ekstern gruppe ble satt på saken. De kom fram til at bidraget fra de tre forskerne var vesentlig. Uttalelsen fra Granskingsutvalget gjør at sykehuset går gjennom rutinene for forfatterskap, men artikkelen har ikke blitt korrigert.

Forsknings- og utdanningsjef Einar Bugge ved UNN sier at det ikke er opp til dem å bestemme.

– «Tidsskriftet» (Tidsskrift for Den norske legeforening, red. anm.) mener at de ikke kan gjøre en endring i artikkelen lenge etter at den er publisert, sier han.

Tidsskrift for Den norske legeforening svarer til Forskerforum at for å endre en artikkel må de få en begrunnelse for hvorfor vedkommende ikke var med i utgangspunktet, og alle de involverte må godkjenne endringen. Dermed kommer de tre forskerne ingen vei.

Bugge kommenterer at på generell basis kan slike saker være uttrykk for konflikter i fagmiljøet, men han ønsker ikke å ha en formening om maktrelasjonen mellom forskere og leger i sykehuset påvirker den fastlåste konflikten.

– Generelt kan jeg si at slike forhold ikke skal spille inn, sier han.

Uløselige konflikter

Også i andre saker trekkes gamle konflikter fram, som en sak NTNU behandlet i 2020 der det lokale forskningsetiske utvalget skriver «det har hersket en langvarig konflikt av både faglig og personlig karakter i det aktuelle fagmiljøet».

I Tromsø skrev Næss og Bårdsen til instituttlederen at «Vi har i lang tid hatt konflikter gående med [prosjektleder]». De opplevde at prosjektlederen gikk tilbake på avtaler om forfatterskap og forsøkte å sverte dem.

Magne Nylenna har vært med på å vurdere mange klagesaker. Han sier at mange konflikter har en dypere bunn, og at relasjonene gjerne har skåret seg før spørsmålet om forfatterskap ble en konflikt.

– Min erfaring er at det ofte dreier seg om andre ting i miljøet. Veldig mye handler om relasjoner i sin alminnelighet, som her får et sted å spille seg ut. Det kan være synliggjøring av et dysfunksjonelt miljø, som nok har andre problemer enn forfatterskap.

– Når er det riktig å stå på sitt, og når skal man gi seg for å få publisert artikkelen uten å drøye for lenge?

– Du kjenner jo norske nabokrangler om gjerdet – hvis det først skjærer seg, så er det ikke grenser for utholdenhet, svarer Nylenna.

Jan Helge Solbakk omtaler forfatterskapskonflikter som intellektuell trakassering.
Foto: UiO

Kan ødelegge unge forskere

Konflikter om forfatterskap er den vanligste årsaken til henvendelser til forskningsetiske utvalg, men ikke alle saker kommer så langt.

Professor Jan Helge Solbakk ved Senter for medisinsk etikk på UiO underviser i forskningsetikk, og mange stipendiater kontakter ham i etterkant med henvendelser som ofte handler om forfatterskapskonflikter.

– Mange er takknemlige bare for at noen tar seg tid til å lytte, for en del er det nok.

Hvis noen vil ta saken videre, råder Solbakk dem til å kontakte vitenskapsombudet eller forskningsombudet ved de universitetene som har det. De har som oppgave å megle og forsøke å løse en konflikt på så lavt nivå

som mulig. Neste nivå er institusjonens forskningsetiske utvalg.

– Men det er risikabelt å gå videre. Det er et fåtall som orker å ta belastningen og som oftest ender det med at institusjonen tar parti med den sterkeste part, advarer Solbakk.

Han ser med fortvilelse på konsekvensene av forfatterskapskonflikter, som kan være mye mer alvorlige enn at forskningen ikke blir publisert.

– Det er mange unge som har blitt ødelagt av dette – som sliter med langvarige depresjoner, som har gitt opp å være forskere, som har fått store problemer i ettertid. Mange er blitt skadet for livet. Disse enkeltskjebnene er alvorlige nok, men det alvorligste er når dette skjer gang på gang på gang, og institusjonen fortsetter som om ingenting har skjedd.

Tar den sterkeste parti

I dag kan Bårdsen og Næss se tilbake på saken. Det er ikke lenger veilederens rolle som plager dem, men UiTs håndtering.

– Dårlege valg og idioter må man håndtere i alle settinger, men problemet er når man institusjonaliserer idiotien, som UiT gjorde i denne settingen, sier Bårdsen.

Flere av gruppene og forskerne Forskerforum har vært i kontakt med, er oppgitte over manglende innsyn i saksgangen, manglende faglige begrunnelser eller behandling som ikke tar tilstrekkelig hensyn til maktasymmetri.

– Utvalgene gjør en viktig jobb, men i flere av sakene jeg har vært involvert i som rådgiver, har jeg undret meg over utfallet, sier Solbakk.

Han mener utvalgene ofte kan gjøre en grundigere jobb for å veie opp for asymmetrien mellom unge forskere og deres tidligere veiledere.

– Det man ser gang på gang, er at både institusjonen og utvalgene fester større tillit til den som er mest senior. Jeg tror jeg har grunnlag for å si at dessverre fester man større tillit til den eller de anklagedes forklaringer enn til den unge forskeren som klager, sier Solbakk.

– Kan det tenkes at unge forskere er for hovmodige, glemmer hvem sine skuldre de står på, og tenker for stort om sitt eget bidrag?

– I ni av ti tilfeller er det den unge stipendiaten som har rett, sier Jan Helge Solbakk.

Angrer ikke

For Bårdsen og Næss løste saken seg, men det tok tid.

– Ingen er tjent med å ha en artikkel liggende i skuffen, sier de to forskerne, men likevel var det akkurat der artikkelen havnet.

Det var ikke lett å få avklart interessekonflikten, og Næss og Bårdsen var både lei av hele saken og travelt på etterskudd med andre oppgaver. Bårdsen og Næss har fortsatt å publisere sammen. De jobber på to ulike forskningsinstitutter, men i den samme etasjen på Framsenteret i Tromsø. Veilederen jobber heller ikke ved UiT lenger.

I 2015 sendte de endelig inn manuskriptet, og i 2016 ble det publisert, uten veilederen.

Felles for alle Forskerforum har vært i kontakt med, er at forfatterskapskonflikter har tatt mye tid. For noen har det også vært store personlige omkostninger. Forskerforum har spurt alle vi har snakket med, om de angrer på at de tok diskusjonen. Alle har sagt nei. ●

Hvordan kan man unngå forfatterkonflikter?

ROBERT LENNOX

Lakseforsker ved Nina, har skrevet artikkel med ti råd mot forfatterkonflikter.

– Hvis jeg leder et paper, prøver jeg å ha veldig klare forespørsler om bidrag. Si at «Du blir forfatter, dette forventer jeg, dette liker jeg». Da er det tydelig hva de har bidratt med skriftlig.

GEIR SKEIE

Vitenskapsombud ved Universitetet i Stavanger

– Forfatterkonflikter kan oppfattes som et symptom på andre ting, for de handler ofte om vanskelige relasjoner mellom forskere. Derfor er gode relasjoner veldig viktig.

TRINE B. HAUGEN

Vitenskapsombud ved Oslomet

– Man må ha åpne diskusjoner. Det man avtaler på forhånd, må ikke være så rigid at det ikke tar inn det som skjer underveis. Man kan bidra uten å komme på listen, og man kan av og til takke for bidrag i en fotnote.

SVERIGE

MAKS TO FLYREISER

Ikke lov å fly til Stockholm, andre reiser under 100 mil og reiser i Europa skal helst skje uten fly, og ansatte får ha maks to tur-retur-reiser med fly i året. Det er de nye kravene i bærekraftsplanene til to enheter ved Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolan og Institutionen för kulturvård, skriver GU-journalen. For møter i Göteborg er det kjøpt inn busskort og sykkelhjelmer. Når forskere planlegger europeiske nettverksmøter, oppfordres de til å legge møtene til München heller enn Sicilia eller Göteborg.

SVERIGE

Underviser stadig mer på engelsk

■ Engelsk tar stadig mer over i høyere utdanning og forskning, spesielt i humaniora og samfunnsfag, ifølge en rapport fra det svenske språkrådet. 64 prosent av undervisningen på programfag til høyere grad var på engelsk, og 93 prosent av doktorgradene skrives på engelsk, skriver Universitetslära- ren. På lavere grad er mer av undervisningen på svensk, men halvparten av pensum er på engelsk, og en firedel av kursene har overhodet ikke pensum på svensk.

FOTO: CLARISA WATSON / UNSPLASH

Den utryddete rotten *Rattus macelari* er en nær slektning av brunrotten, men forskerne greide bare å gjenskape 95 prosent av genene.

TEGNING: JOSEPH SMIT, OFFENTLIG EIENDOM

FORSKNING

Ingen Jurassic Park i sikte

■ Forsøk på å bringe tilbake en rotte som ble utryddet fra Det indiske hav for 100 år siden «viser både hvor vidunderlig nærmeg og ødeleggende langt unna» forskere er å gjenskape dyr som er utryddet, skriver Science. Forskere har gensekvensert rundt 20 utryddede dyr, inkludert hulebjørn og mammut, men for å kunne bringe dem tilbake må de deretter redigere DNA-et til en nær, levende slektning og så lage foster med de redigerte genene som kan bæres fram av en levende surrogatmor.

FOTO: SCOTT GRAHAM / UNSPLASH

USA

Skrivekurs hjelper doktorander

■ Ph.d.-studenter som fikk et 30 timers kurs i skriving, psykologi og planlegging, fikk signifikant mindre angst for negative tilbakemeldinger og avslag og bedre forskningsvaner. Kurset var en del av det forskerne hevdet er den første randomiserte kontrollerte studien av effektene som skrivekurs har for doktorgradsstudenter. Studentene hadde også mindre risiko for skrivesperre enn kontrollgruppen. Men studien kunne ikke påvise om studentene skrev mer eller bedre, skriver Times Higher Education.

FOTO: JACK B / UNSPLASH

VERDEN

Titalls pågrepet i jakt på kultur-skattsmuglere

■ En global aksjon mot ulovlig handel med kulturminner har ført til 52 pågripelser og beslag av 9400 kulturgjenstander over hele verden. Blant beslagene i operasjon Pandora VI er det arkeologiske funn, møbler, mynter, malerier, statuer og musikkinstrumenter, skriver Europol i en pressemelding. Myndighetene i 28 land, inkludert Norge, deltok i operasjonen som varte i fire måneder fra juni til september i fjor. 90 metalldektorer ble også beslaglagt. (NTB)

Maleriet «Ung kvinne med fjærhatt» av Tizian.

FOTO: OFFENTLIG EIENDOM

ITALIA

RUSSLAND KALLER TILBAKE UTLÅNT KUNST

Et maleri av den venetianske renessansemaleren Tizian tas ut av en utstilling i Milano etter at Eremitasjen i St. Petersburg har bedt om å få det tilbake sammen med et annet bilde som også står utstilt i Milanos Palazzo Reale. Ifølge Reuters har flere museer i Italia fått tilsvarende forespørsler, blant annet må Gallerie d'Italia ta ned 23 av 200 malerier i en utstilling om italiensk kunst, fordi de er utlånt fra russiske museer. Eremitasjen er et av verdens mest betydelige kunstmuseer.

STORBRITANNIA

Ansatte får ikke ha forhold til studenter

■ Nye retningslinjer fra Universities UK ber universitetene om å «sterkt advare mot personlige forhold mellom studenter og ansatte», og at ansatte som inngår i slike forhold, må melde fra, slik at de kan flyttes vekk fra alle oppgaver som kan gi interessekonflikter, skriver iNews. Tiltaket skal slå ned på seksuelle overtredelser på studiestedene. Guiden ber også universitetene om å ikke bruke avtaler om konfidensialitet når de håndterer oppståtte konflikter.

GHANA

Universitetsstreik avsluttet

■ University Teachers Association of Ghana (UTAG) streiket i fem uker før høyesterett stoppet dem og sendte dem tilbake til forhandlingsbordet med staten i februar. Årsaken er at det ikke er lov å streike eller ty til lockout mens partene er i forhandlinger eller megling, skriver nettavisen Graphic Online. 10. mars ble streiken avsluttet for godt, selv om 12 av 15 avdelinger i UTAG ønsket å fortsette streiken fordi de ikke stoler på at staten vil komme dem i møte.

AFGHANISTAN

Universitetet i Kabul gjenåpnet

■ Et halvt år etter at Taliban tok makten i Afghanistan, er universitetet i Kabul igjen åpnet. Imidlertid gjelder både kjønnsdeling og klesregler, skriver NTB. Kvinnelige studenter må ha på seg hijab og får ikke ta med seg mobiltelefoner inn på universitetsområdet. Studieplaner og forelesere er ikke endret, ifølge en av de kvinnelige studentene, og musikkstudiene er de eneste som er fjernet både for kvinner og menn. Universitetet er blant landets eldste og mest ærverdige utdanningsinstitusjoner.

I mange år måtte hun forsvare valget sitt. Nå har hun veggen full av priser.

Farvel, forskning

Førstelektor **TONE GREGERS**¹
i samtale med Bår Stenvik | Foto: Erik Norrud

– Ungene mine er dødsforbanna på meg, sier Tone Gregers med et glimt i øyet. – For når de spør meg om noe, stiller jeg alltid mot-spørsmål: «Ja, hvorfor er det sånn?» «Hva tror du selv?» Da blir de frustrerte og svarer: «Jeg spør ikke for at du skal stille meg et nytt spørsmål!» Det er det samme som jeg gjør med studentene – gir dem aldri bare et svar, men vil at de skal tenke selv. Da blir de av og til irriterte, og så må jeg tåle å stå i det.

– **Er det krevende?**

– Ja, for jeg er en person som liker å bli likt. Jeg liker å få gode tilbakemeldinger og evalueringer fra studentene. Og det får man ikke nødvendigvis når man oppleves som *vrang* eller ikke vil gi svaret med en gang.

Tone Gregers framstår ikke akkurat som *vrang* når hun snakker, men heller engasjert og med en lun humor. Og hun må ha fått mange gode tilbakemeldinger også: Over kontorplassen hennes på Fysikkbygget på Blindern henger en rekke utmerkelser og priser for fremragende undervisning.²

Når Gregers gir studentene motstand, er det fordi hun legger stor vekt på at de skal være det hun kaller «aktivt deltakende i egen læringsprosess gjennom aktiv undervisning». Forskning viser at slik undervisning bidrar til bedre og mer langvarig læring. Men den møtes ofte med uvilje blant studentene. Og ikke helt uten grunn, fordi den subjektive opplevelsen av læringsverdi kan være villedende.

Gregers forteller om et forskningsprosjekt³ som ble gjort blant fysikkstudenter. Studentene ble delt i to grupper. I ett tema fikk den ene gruppen passiv undervisning, og den andre aktiv. Så byttet de arbeidsform i et annet tema. Studentene som fikk aktiv undervis-

ningsform i begge temaene, fikk signifikant høyere læringsutbytte enn de som hadde fått passiv undervisning. Men studentene som hadde fått passiv undervisning, var mye mer fornøyd etterpå, og mente selv at de hadde lært mer på det viset.

– Hvorfor er det sånn? Jo, det handler om at læring er som å trene. Det er slitsomt. I gruppearbeid er det slitsomt å forholde seg til de andre de samarbeider med. De må ofte finne svar selv og kan bli usikre på om de finner rett svar. Notatene kan bli kaotiske. De blir frustrerte. De opplever at de «ikke lærer noen ting».

Gregers forteller at studentene ofte etterspør «fasit», et ord som hun konsekvent har byttet ut med «løsningsforslag».

– Studenter liker ofte å få et endelig svar som de er trygge på at er rett. Det er lett å forholde seg til. Dessuten er det mer behagelig å sitte i ro og høre på en foreleser og ta pene notater. Da føler de seg trygge. Og det er jo lettere for meg også, å stå der nede og bare prate. Men jeg mener det er å svikte studentene. Du blir ikke god til å løpe maraton ved å sitte og se på at noen løper maraton.

– **Hva med kollegaene dine, hvilke motforestillinger har de om aktiv undervisning?**

– Det er nok at aktiv undervisning tar tid, og at de skal igjennom så mye pensum. Her mener jeg at man kan stole litt mer på studentene – kanskje man kan droppe å forelese om temaer som det er relativt greit å lese om på egen hånd. Foreleserens oppgave er å hjelpe studentene til å se sammenhenger og knytte ny kunnskap til tidligere kunnskap.

En annen innvending Gregers stadig hører, er at det er «helt umulig» å drive aktiv undervisning i en forelesningssal med flere hundre studenter.

– Du kan selvsagt ikke gå rundt og snakke med flere hundre individer en til en. Men du kan legge opp til at de kan snakke sammen i et par minutter. Eller gi dem refleksjonsoppgaver hvor de skal tenke på noe eller skrive noe på et ark, som du kan ta fram igjen i en senere forelesning. Du kan sette i gang noen kognitive prosesser i hver enkelt. Jeg er aller mest opptatt av at studentene «lærer å lære». Det er det de vil få bruk for senere i livet.

– **Hva er de største forskjellene mellom nå og da du selv studerte?**

– Studentgruppen i dag er langt mer heterogen. Det er flere som tar høyere utdanning, og etter kvalitetsreformen i 2003 er det også større krav til progresjon og til å fullføre. Da jeg studerte, kunne man jo bruke årevis på å få en grad – fordi mange elsket å bare være på Blindern og lære. I dag er det nok flere som først og fremst er her for å «få en grad så de kan få en jobb». Men også i næringslivet må man hele tida omstille seg og lære noe nytt – som kanskje ikke er direkte knyttet til den disiplinen man er utdannet innenfor. Vi som jobber i utdanningssektoren, har et ansvar for å få utdannet mennesker som kan være med på å finne gode løsninger på alle de utfordringene verden står overfor i dag.

– Du blir ikke god til å løpe maraton ved å sitte og se på at noen løper maraton.

¹ Førstelektor ved Institutt for biovitenskap ved UiO. Har skrevet bok om vaksiner og formidlet om immunbiologi og vaksiner i offentligheten.

² Innovasjonsprisen ved Institutt for biovitenskap 2011, Formidlingsprisen ved Institutt for biovitenskap 2016, Årets foreleser ved Institutt for biovitenskap 2017. I 2018 fikk hun pris for å være den beste og mest innovative foreleseren på Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet, og i 2022 fikk hun Olav Thon-stiftelsens nasjonale pris for fremragende undervisning. Hun fikk status som «Merittert underviser» i 2021.

³ Deslauriers et al. «Measuring actual learning versus feeling of learning in response to being actively engaged in the classroom», 2019, PNAS.

■ – Å være underviser i høyere utdanning ser jeg på som et av våre aller viktigste samfunnsoppdrag, sier Tone Gregers.

Den gangen Gregers selv var ferdig med studiene, var det forsker-tilværelsen som lokket. Etter fullført hovedfag i immunologi og en doktorgrad på kreft fikk hun en stilling som postdoktor ved Radiumhospitalet.

– Jeg trivdes godt, men jeg opplevde et litt annet miljø da jeg kom dit, et forskningsmiljø som var mye mer konkurransedrevet: lange arbeidsdager, kniving om utstyr, mer resultatorientert. Det var forventet at du skulle gjøre minst mulig av andre ting, og jeg hadde mye dårlig samvittighet for å ikke forske nok: *Er jeg ikke dedikert nok for forskning? Er jeg ikke god nok til dette?*

Etter en tid på Radiumhospitalet fikk Gregers mulighet til å komme tilbake til Blindern og ha noen forelesninger. Hun fikk etter hvert også en ny postdoktorstilling ved Universitetet i Oslo.

– Og jeg syntes det var fantastisk. Jeg hadde savnet studentkontakten. Og jeg likte at undervisningen var så konkret. Du kunne krysse av på lista når du hadde hatt forelesningene for dagen. Mens forskningen opplevde jeg som et evigvarende hamsterhjul. Jeg hadde ofte følelsen av å ikke komme videre: Selv om du har skrevet en artikkel, er det mange runder med innsendinger og revideringer, du får den kanskje ikke antatt og må prøve et annet sted. Innimelom føltes det helt meningsløst.

– Hvorfor?

– Fordi det handlet så mye om konkurranse: om resultater, om penger og om publisering. Alt det som ikke har direkte med kunnskap og forståelse å gjøre. Kunne jeg bare vært på laben og forsket, uten alt det andre rundt, hadde jeg kanskje blitt der. For jeg er grunnleggende nysgjerrig. Jeg elsker å forstå sammenhenger og finne ut av ting.

– Men du måtte ta et valg?

– Ja, jeg hadde prioritert undervisning mer enn forskningen min. Det syntes på publikasjonslisten, og jeg havnet i en situasjon hvor jeg ikke lenger var så ung og lovende at jeg kunne søke «unge forskertalenter» som definert av Forskningsrådet.⁴ Likevel var jeg for ung til å konkurrere med etablerte professorer på seksti pluss i ordinære søknadsprosesser. Alt det, kombinert med at jeg ikke trivdes med strukturen rundt forskning, gjorde at jeg ramlet litt ut av systemet. Men heldigvis fikk jeg mulighet til å søke på en førstelektorstilling for snart ni år siden. Jeg elsket jo undervisning, så det passet meg helt supert.

– Hvordan opplevde du at det valget ble betraktet av omgivelsene?

– Lenge føltes det som at valget om å «bli lærer» i academia var noe jeg måtte forsvare. Eller at jeg hadde mislyktes – at jeg ikke fikk til forskningen. Det gjorde jeg jo ikke helt heller på et vis, men i dag tenker jeg ikke lenger på det. Jeg er her fordi jeg tok noen valg underveis. I dag vet jeg at jeg er god på det jeg gjør. Men jeg beundrer dem som får til begge deler – de som både briljerer i forskning og er dyktige undervisere.

– Hvorfor følte du at du måtte forsvare de valgene du har tatt?

– Tradisjonelt har nok forskning hatt høyere status i academia enn undervisning. Det er forskerne som har fått priser, fått inn penger og som skaper ny kunnskap. Vi har tradisjon for å snakke om forskningen vår, for å feire publikasjoner og tilslag på søknader. Vi snakker ikke om undervisning på samme måte. Undervisning er liksom et privat anliggende ingen andre har noe med. Men det er i endring. God undervisning er også begynt å bli premiært med priser og meritteringer. Men egentlig burde det ikke bety noe – det er ikke først etter priser og merittering det skal være mulig å tenke at undervisning også har status.

Gregers føler for så vidt ikke at hun har forlatt forskningen.

– Jeg opplever at jeg driver med forskning hele tida, selv om jeg

⁴ Hun var 41 på det tidspunktet. Reglene tilsa dessuten at man fikk «fratrekk» for hvert barn man har fått, men siden hun hadde fått et av barna sine «for tidlig», ble det ikke «regnet med», og hun falt utenfor.

– Forskningen opplevde jeg som et evigvarende hamsterhjul.

ikke publiserer så mye. Bakgrunnen min fra forskning er kanskje nettopp det som har gjort meg til en god underviser. Jeg planlegger undervisningen som om jeg skulle planlegge et eksperiment: Hva skal jeg si og gjøre? Hva skal studentene gjøre? Hva blir utfallet av det jeg planlegger? Det er variablene i forsøket. Så gjennomfører jeg forsøket og observerer: *Hvordan reagerer de, hvilke samtaler har vi?* Så, basert på kunnskapen og det jeg har lest og vet om vanlige misoppfatninger, kan jeg forstå hvor de er i sin egen læringsprosess, og legge til rette for den prosessen. Deretter går jeg på kontoret og evaluerer. *Hva funket, hva funket ikke? Hvordan skal jeg gjøre det annerledes neste gang?*

– Hva er det viktigste du har lært?

– Det jeg tror er viktig for å utvikle undervisningspraksisen, er å være villig til å feile, og feile nok. Det er først når du feiler nok at du kanskje er villig til å gjøre endringer.

Som følge av stortingsmeldingen «Kultur for kvalitet i høyere utdanning» fra 2017 er det kommet en rekke krav: Ved både merittering, opprykk og stillinger må man vise til utdanningsfaglig kompetanse med bakgrunn i visse kriterier: *Studentenes læring i sentrum. Din egen utvikling som lærer. At undervisningen skal være forskningsbasert. Og at du skal ha en kollegial praksis.*

– Hvordan påvirker disse grepene kulturen omkring undervisning?

– Kravene har skapt et visst nivå av stress: *Hvordan dokumenterer jeg*

dette? Du må ha en «teaching portfolio», og mange ser på det som nok et krevende dokumentasjonskrav. Men du kan snu på det: Å jobbe med en slik pedagogisk mappe kan være utviklende – bare å skrive den tvinger deg til å reflektere over valgene du tar, og hensikten med det du gjør.

– **Det er litt som aktiv læring og gruppearbeid?**

– Nettopp: Det er innmari slitsomt, men du lærer av det. Da jeg søkte om å bli merittert underviser i 2021, hadde jeg undervist siden slutten av nittiårene, men ikke dokumentert så mye av det. Hvordan skulle jeg gå fram? Løsningen ble at kollegaen min intervjuet meg om historien min, og så gikk jeg gjennom det hun hadde skrevet, og systematiserte det innenfor de gitte kriteriene. Og jeg lærte utrolig mye om meg selv og hvem jeg er som underviser. Gjennom skriveprosessen fikk jeg også begreper og et språk som gjorde meg i stand til å snakke om undervisning på en måte som jeg ikke hadde gjort tidligere.

Gregers henter ned boka *Teaching for Quality Learning at University* av de kjente utdanningsforskerne John Biggs og Catherine Tang fra bokhylla.

– Jeg innså at da jeg var ung, handlet undervisningen min mest om min egen prestasjon. Jeg var livredd for at studentene skulle spørre om noe jeg ikke kunne. Og om de ikke lærte det jeg sa, var det deres feil – de var late og umotiverte. Dette er akkurat det som Biggs og Tang kaller «Nivå 1-tenking»: *Blame the student*.

Deretter fulgte en fase der Gregers jobbet knallhardt med å hjelpe

studentene mer ved å lage tydelige læringsmål, lagde kompendier og skrev sammendrag av alle kapitlene.

– Men de lærte ikke mer, samme hvor hardt jeg jobbet. Og jeg tenkte – *jeg må jo gjøre noe feil, men hva?* Det er det Biggs og Tang kaller nivå 2-tenking – *Blame the teacher*. Som også er det studentene ofte tenker – at det er lærerens feil at de ikke lærer noe.

– **Og så?**

– Så begynte jeg å forstå at læringen konstrueres jo inne i deres hode, og at det ikke skjer dersom jeg bare står og dytter kunnskap inn i hodet på dem. Dermed innså jeg at studentene kanskje måtte begynne å gjøre noe selv. Dette er nivå 3-tenking – *what the student does*. Så gjennom å lenke min egen historie til forskning forsto jeg mer om den prosessen man må gjennom for å bli en god underviser.

– **Men om du hadde visst om Biggs og Tang tidligere, kunne du ha hoppet over de to første nivåene?**

– Jeg tror alle må gjennom alle trinnene til en viss grad. Du må erfare en del av dette selv. Men jeg forsøker å hjelpe folk å komme til nivå 3 litt fortere enn jeg gjorde. Jeg har opplevd det med ph.d.-studenten. De erkjenner selv at de er på nivå 1, og de vet at de vil til nivå 3. Så opplever de at de ligger og vaker mellom nivåene en stund. Å komme til nivå 3 handler om å bli litt tryggere på seg selv som underviser, at man ikke alltid vet alle svarene, at det ikke handler om en selv, og at man må slippe kontrollen litt. Det er en personlig reise. Men en veldig fin reise. ●

Treng skip folk?

Kva rolle skal menneska spele i framtidens høgteknologiske skipsfart? Ideen om skip utan mannskap er ikkje lenger like populær som for nokre år sidan.

AV KJERSTIN GJENGEDAL

Verdas første elektriske og førarlause containerskip, Yara Birkeland, vart nyleg sett i testtrafikk, men førebels med både bru og mannskap. Foto: Knut Brevik Andersen / Wilhelmsen Ship Service

FORSKAR: Margareta Holtensdotter Lützhöft, professor ved Institutt for maritime studium ved Høgskulen på Vestlandet

PROSJEKT: menneskelege aspekt ved autonom skipsfart

METODE: intervju og diskusjon

UUNNVERLEG VERKTØY: tavle til å notere og teikne figurar på så vi alle kan sjå kva andre tenkjer

FOTO: GRETHE NYGARD

same augneblinken som vi set oss i eit solfylt hjørne av kantina i høgskulebygget til Høgskulen på Vestlandet, campus Haugesund, går dei automatiske persennene ned og øydelegg det fine fotolyset. Dermed får vi ein uplanlagd demonstrasjon av bakgrunnen for forskinga til Margareta Holtensdotter Lützhöft: Berre fordi noko er automatisk, treng det ikkje vere lurt.

– Og det er eigentleg hovudkonklusjonen vår i dette prosjektet, seier ho.

– Dei som for nokre år sidan trudde at menneske ville bli erstatta av teknologi i skipsfarten, har no endra meining. No snakkar ein meir om «augmentation»: Menneska kan få hjelp av teknologien, men ikkje bli erstatta av den.

Grønt og ubemanna

Prosjektet ho er i ferd med å avslutte, starta i 2018. Forventingane til autonom skipsfart var høge: Skipsfarten, som står for det aller meste av verdas varetransport, skulle bli grønare og meir effektiv ved å fjerne menneska om bord (og alle fasilitetane dei treng) og gje meir plass til gods. Sjøfartsdirektoratet meinte Noreg burde vere først ute med førarlause skip. I 2016 vart bransjeorganet Norsk forum for autonome skip danna. I 2017 kunngjorde Yara og Kongsberg-gruppa at dei gjekk saman om å bygge verdas første førarlause og heilelektriske containerskip, Yara Birkeland, som skulle frakte mineralgjødsel frå Yara-fabrikken i Porsgrunn til utskipings-terminalen i Brevik, heilt utsleppsfritt og urørt av menneskeheider.

– Dei fleste går ut ifrå at «autonom» vil seie «ubemanna». Men menneska som før fanst om bord på skipet, finst kanskje no andre stader, til dømes som operatørar, som fjernstyrer skipet frå ein sentral på land, seier Lützhöft.

Ho har sjølv bakgrunn som kaptein på skip før ho la om kursen (orsak metaforen) og byrja på eit nytt studium som enda med doktorgrad i samspel mellom menneske og maskin.

– Eg såg at det var mykje snakk om tekniske løysingar, men lite om den menneskelege faktoren eller om regelverket kring

autonom skipsfart. Heller ikkje om tryggleik på sjøen, eller om datatryggleik – det er først blitt aktuelt no dei siste par åra, seier ho.

Argumenta endrar seg

Lützhöft meinte det var viktig å bote på denne mangelen. I prosjektet Humane arrangerte forskarane gruppeintervju med representantar for alle som kan tenkjast å påverke eller bli påverka av ei utvikling i retning autonom skipsfart: sjøfolk, reiarlag, ingeniørar og teknikarar, ekspertar på kunstig intelligens, folk frå Den internasjonale sjøfartsorganisasjonen (IMO), som har ansvar for å regulere internasjonal skipsfart, utdanningsinstitusjonane. Målet var å få kartlagt tankane deira om utviklinga og kva konsekvensar ho ville få for menneska i skipsfarten, til dømes arbeidsforhold, utdanning og lovverk. Etter to år gjorde dei oppfølgingsintervju for å få vite kva som hadde skjedd i mellomtida.

– I utgangspunktet handla argumenta for autonom skipsfart mykje om å spare pengar ved at ein slepp å løne så mange sjøfolk, seier ho.

– Så gjekk det etter kvart over til å handle om å skåne sjøfolka for dei rutinemessige eller farlege oppgåvene som maskinene no skulle gjere for dei. Og no handlar argumenta mest om at autonom skipsfart er grønare skipsfart.

Mellom anna er tanken at skip utan mannskap kan spare energi ved å gå med

lågare fart, og at lågare mannskapskostnader kan gjere elektriske skip meir konkurranse-dyktige.

– Argumenta endrar seg etter kvart som verda endrar seg. Men no verkar alle å vere samde om at autonom likevel ikkje er det same som ubemanna, seier Lützhöft.

– Vi vil ikkje få førarlause skip anna enn kanskje på korte, kystnære strekningar. Og til og med der, sjølv om ein flyttar menneska vekk frå skipet og over til ein landbasert operatørsentral eller eit kontor, så vil dei menneskelege feila som ein ønskte å automatisere vekk, følgje med. På verdshava vil vi ikkje sjå ubemanna fartøy i oversynleg framtid.

Menneskelege feil

I oppfølgingsintervjua kom det fram at den autonome teknologien ikkje er så ferdig som ein hadde trudd.

– Aktørane ser no at dei må rekne med ekstra kostnader til teknologiutvikling, medan kostnadsreduksjonen som automatisering skulle føre til, ligg lenger fram i tid. Og dei ser at menneska framleis må vere der, seier ho.

Eventuelt kan det oppstå nye kategoriar av personell når folk med erfaring frå sjøen sit på land saman med dei andre delane av verksemda i reiarlaget.

No er Lützhöft og kollegaene opptekne med å samle innsiktene frå intervjua i ei bok som skal kunne fungere som verktøykasse

– Det er enklare og meir ressurssparande å rette på teknologien enn på menneska.

MARGARETA HOLTENSDOTTER LÜTZHÖFT

← – Minst halve forskargruppa mi er sjøfolk som er blitt akademikarar. Det gjev oss truverd hos dei vi forskar for, seier Margareta Holtensdotter Lützhöft. Foto: Grethe Nygaard

↑ Ubemanns skipsfart kan vere aktuelt på korte, kystnære strekk. I Trondheim testar NTNU no verdas første førarlause byferje, som skal settast i prøvedrift til sommaren. Foto: Ole Andreas Alsos/NTNU

for alle som er involverte i å utvikle teknologien for framtidens skipsfart. Kjernen er korleis ein kan sikre at denne teknologien spelar på lag med menneske som handterer den.

Ho fortel at ho ein gong hørde om eit reiarlag som sende e-post til kapteinane sine med ei påminning om å unngå å køyre skipet på grunn.

– Men menneske gjer jo feil. Det er enklare og meir ressursparande å rette på teknologien enn på menneske. Ein må gjere det enkelt å unngå feil, i staden for å formane folk om å gjere det rett og så straffe dei når feil likevel skjer, meiner Lützhöft.

Teknologi for menneske

Det gode er at det finst prosedyrar for å få til slik «menneskesentrert» teknologi. Men dei inneber at dei som skal bruke teknologien, må vere med heilt frå starten av utviklingsprosessen, gjennom alle stadium frå idé til prototype, via testing og tilbakemeldingar til nye utgåver av produktet.

– Det er ikkje smertefritt for bedriftene, for prosessen er repeterande: idé, innspel, utføring, testing og tilbakemeldingar i mange rundar. Ein veit at det vil ta tid og koste pengar, men ikkje kor lang tid og kor mykje pengar, for ein veit ikkje kva tid ein vil vere ferdig.

Ein slik prosess kan gjere vondt for ingeniørar som ikkje er vande med å få høyre at

dei flotte tekniske løysingane deira kanskje ikkje passar menneske som skal bruke dei.

– Det kan vere mykje intern motstand undervegs, men sjansen er større for at det blir bra til slutt. Det er komplekse teknologiske system som blir utvikla, men mykje handlar om å gjere det enkelt å finne den informasjonen ein treng, når ein treng det. Dessutan må det vere enkelt å sjå kva maskinene eigentleg gjer, seier ho.

– For når ein ikkje forstår det, så vil ein lett overlata avgjerdene til maskinene. Og då får du slike effektar som at persiennene går ned når du helst ville hatt dei oppe.

Mennesket kjem tilbake

Det er først og fremst menneske i skipsfartssindustrien ho og kollegaene har i tankane når dei no arbeider med å skrive ut resultat i bokform – ikkje forskarar eller politikarar. Men det politiske bakteppet er at regjeringa har lagt fram ein handlingsplan for grøn skipsfart der det heiter at utsleppa frå innanriks skipstrafikk skal halverast innan 2030. Alle forventar at den store og høgteknologiske norske maritime sektoren skal medverke til å skape dei teknologiske løysingane som trengst for å få dette til. Forskarane vonar boka vil gjere problema synlege, slik at aktørane sjølve kan finne løysingane.

– Teknologar er flinke til å løyse problem når dei berre er klar over at problemet finst. I

staden for å legge inn bestilling på kva teknologi du vil ha bygd, er det betre å gje dei høve til å oppdage problem som treng ei løysing, meiner Lützhöft.

No ser dei at tankane om betre samhandling mellom menneske og maskin er i ferd med å sige inn også på andre teknologiorienterte felt som det er høge politiske forventingar til, så som fornybar energi.

– Det syner seg at når ein legg om til fornybar energi, oppdagar ein store menneskelege element som ikkje let seg automatisere vekk. Batteri og infrastruktur må haldast ved like, og ein må finne ut kva rolle menneske har i alt dette.

Neste steg blir difor å undersøke korleis ein kan ta vare på dei menneskelege elementa og skape tryggleikskultur til sjøs når skipa skal drivast av andre energikjelder enn bunkersolje og diesel. Korleis må skip vere utforma for at batteri eller hydrogen skal kunne handterast på ein trygg måte om bord? Korleis slukke ein brann i eit litiumbatteri på eit skip? Dette er forskingstema ved høgskulens nyetablerte Senter for sjøsikkerhet, der Lützhöft er fagleg ansvarleg.

Og Yara Birkeland? Det heilelektriske skipet vart overlevert til Yara på tampen av 2021, og er sett i testtrafikk, men det er ikkje så førarlause som meininga var. No er målet at bru og mannskap skal fjernast og skipet vere fullstendig autonomt om nokre år. ●

ALDRI ANNA ENN SPRÅK

Insentivavdelinga

Dette språket er ikkje stort nok for både insentiv og incitament.

Insentiv til å publisere artiklar. Incitament til å produsere studiepoeng. Slik har språket om forskning og høgare utdanning vorte. Men kvifor har vi bae orda insentiv og incitament (med sideformene incentiv og insitament)? Ifølgje dei offisielle ordbøkene som er å finne på Ordbøkene.no, kan insentiv tyde mellom anna tildriv, tilskunding (bokmål: beveggrunn, tilskyndelse). Incitament kan tyde tilskunding, egging som i dømet «høgare renter er eit incitament til auka sparing».

KRISTIANSEN: Bruken av bae orda i bae former har auka dei siste tiåra – incentiv, insentiv, incitament og insitament. I samansette ord er insentiv/incitament mest brukt, til dømes «insentivorienterte belønningssystem».

– Kva kan det kome av?

VÅGE: Kanskje av at incitament er så langt og dermed vanskelegare å byggje på.

– Kva opphav har insentiv og incitament?

VÅGE: Orda har ulike etymologiske opphav, men har møttest og fått ei liknande tyding: å stimulere til handling. Insentiv kjem frå det latinske incinare, som kan tyde å spele eller synge. Ord som cantus og chant har same opphav. På 1400-talet kunne ordet tyde «å bevege sinnet» og «vekkje lidenskapen». At musikk kan skape glede og lidenskap, er ei naturleg kopling. Ser vi framover i norsk-danske kjelder, som i *Fremmedordboken* frå 1853, er ordet forklåra med tilskyndelses- eller tillokkelsesmiddel. Det handlar om å *motivere*.

Incitament kjem òg frå latin. Incitare var opphavleg eit ord for å setje fart, oppmuntre, med substantivforma incitamentum. Ordet har gått vegen gjennom gamalfransk, og på 1400-talet kunne det tyde begeistre, setje i verk. Ifølgje *Fremmedordboken* frå 1853 er incitament «midler som vekker livskraft, pirremiddel». Arne Garborg skriv i *Trætte Mænd* om incitamenta «vin, kjærlighed, spil, begeistring».

Insentiv og incitament fekk ei kraftig oppbløming i byrjinga av 1970-åra, då tankegang frå økonomi gjorde seg gjeldande i pedagogikk og psykologi. I *Psykologisk ordbok* frå 1976 er insentiv omtalt som eit «målobjekt som gir et behov for tilfredsstillelse – mat, penger, premie, symbolsk anerkjennelse ...».

KRISTIANSEN: Frå opphavet Ole fortel om med mykje indre motivasjon, som lidenskap og begeistring, har vi dei siste tiåra fått eit skifte: ei sterk kopling til ytre motivasjon. Føresetnaden er at rasjonalitet og eigeninteresse kan forklåre mykje av menneskeleg åtferd, og at ein kan påverke handlingane våre gjennom økonomisk påskjøning.

– Du lovpresar ikkje skiftet til ytre motivasjon?

KRISTIANSEN: Som dugnadsperson finn eg glede i å bidra på best mogleg måte med den kompetansen eg har. Det tuklar litt med motivasjonen min når eg oppdagar at nokon får betalt, eller betalt meir, for å gjere det same.

– Er teljekantane døme på ei slik tukling?

KRISTIANSEN: Til ein viss grad ja. Ved å setje normtal på kor mange publiseringspoeng ein skal produsere per år som forskar, kan det føre

MARITA KRISTIANSEN er språkforskar ved Universitetet i Bergen og leiar for Språkrådets fagråd for fagspråk og språk i samfunn og høgare utdanning.

OLE KRISTIAN VÅGE er terminolog ved Nasjonalt senter for helsefagleg terminologi i Direktoratet for e-helse.

Her uttalar dei seg berre på vegner av seg sjølve.

Kva ord eller spørsmål bør vi ta opp i språkspalta?
Send framlegg til kjetil.brottveit@forskerforum.no.

til at ein endrar åtferda og ser på kva som løner seg av å skrive artiklar på nivå 1 og nivå 2. Då er det ein fare for å redusere den indre motivasjonen.

VÅGE: Nokre vert styrde av indre motivasjon, andre av ytre. Det kan uansett vere greitt å ha eit analytisk omgrep for korleis ein vert motivert på ulike måtar.

– Så var det skriveformer, med s eller c. Før samtalen sende Marita eit døme på at stavekontrollen i Word sette raud strek under insentiv med s. Kan feil i retteprogram påverke korleis skrivemåten utviklar seg?

KRISTIANSEN: Etter å ha hatt barn i videregående skule, er det eit kjent fenomen at dei raude strekane i Word er styrande. Det skal meir til å slå opp i ei ordbok. Men no har eg testa på ny, og insentiv vert ikkje retta. Kanskje stavekontrollen har vorte oppdatert?

– I Ordbøkene.no er incentiv/insentiv og incitament/insitament sidestilte former. Kva burde vi velje?

VÅGE: Det er ei naturleg språkutvikling at c går over til s, som i insentiv. Incitament har ein meir gamaldags dâm der eg tykkjer c passar likså godt.

KRISTIANSEN: Slå opp på insentiv i Naob.no (Det norske akademis ordbok). Då kjem ein til incentiv med c, og insentiv er ført opp som «variant». Det indikerer at den tilrådde skrivemåten er med c. Søkjer ein på insitament, får ein opp beskjeden «se incitament», og må søkje på dette i staden. Liksom dei raude strekane i Word er dette styring.

– Men Naob er vel suverene med norma dei har?

KRISTIANSEN: Ja, men brukarane veit ikkje nødvendigvis skilnaden mellom dei offisielle ordbøkene og andre ordbøker som denne.

– Eg tolkar det uansett som at de tykkjer insentiv er eit brukbart ord. Men i denne spalta ser vi problem på høgjos dag. Er det ein uting at vi i tillegg har ordet incitament?

VÅGE: Ja, det er ein grunnpilar i terminologi å unngå synonym. Når ein har to ord i omløp, vil ein fort leite etter nyanseskilnader som ikkje er der. Dette kan vere ei blindgate.

– Nettopp! Når eg les «incitament», trur eg dei meiner noko som ligg ei hårsbreidd unna insentiv, ei hårsbreidd eg ikkje forstår.

KRISTIANSEN: Det er endå vanskelegare og meir forvirrande når bae er framandord som ikkje er «gjennomsiktige». Vi har ikkje heilt kontroll over kva dei tyder.

VÅGE: Appellen er: Bruk insentiv, slutt med incitament!

» AV KJETIL A. BROTTVEIT

UKRAINA

- I kva for tiår utspelte svolt-katastrofen holodomor seg – også kjend som «det sovjetiske folkemordet på ukrainarar»?
- Korleis er den nye skrivemåten for hovudstaden som tidlegare vart skriven Kiev?
- Kva heiter det grunne småhavet nord for Svartehavet der ein blant anna finn hamnebyen Mariupol?
- Kva var yrket til president Volodymyr Zelenskij før han vart polititar?
- Kva heiter landets nest største by, der det har vore harde kampar mellom ukrainske og russiske styrkar dei første to vekene av krigen?

FOTO: OLEKSANDR MALYON, CC BY-SA 4.0

- UKRAINA**
- 1930-åra (32/33)
 - Kyiv
 - Azovhavet
 - Skodespelar/komikar
 - Kharkiv

FRÅ AKADEMIA

- Kva for norsk universitet vedtok nyleg å ta frå Russlands utanriksminister Sergej Lavrov æresdoktortittelen han fekk i 2011?
- Kva for land må kunstsamlaren Martin Schøyen returnere delar av samlinga si til, ifølgje ein rapport som Kulturhistorisk museum har utarbeidd på oppdrag frå regjeringa?
- Rebecca Jane Cox har fått årets Meltzer-pris for framifrå forskingsformidling etter å ha gitt meir enn 130 avis- og tv-intervju i 2020. Kva er fagfeltet hennar?

- Professor Glenn Diesen ved USN har fått sterk kritikk for å publisere innlegg i ein statleg russisk, engelskspråkleg nyheitskanal. Kva er namnet på denne kanalen?
- Kva for uttrykk blir brukt om det å kopiere og gjenbruke materiale ein sjølv har skrive tidlegare?

FOTO: KATRINE SUNDE, UNIVERSITETET I BERGEN

- FRÅ AKADEMIA**
- UIT Noregs arktiske universitet
 - Irak
 - Ho er virolog.
 - RT (tidlegare Russia Today)
 - Sjøvplagiering

GULT OG BLÅTT

- Kva farge får vi ved å blande gult og blått?
- Kva for fotballandslag er dette?
- Kva var tittelen på dei to venstreorienterte, samfunnskritiske filmene med erotiske innslag som svenske Vilgot Sjöman stod bak i 1967 og 1968?
- Kva kallast figuren ein finn på våpenskjoldet i Ukrainas riksvåpen?

- Kva for latvisk-fødd amerikansk kunstnar stod bak måleriet «Untitled (yellow and blue)», som i 2015 vart selt for over 46 millionar dollar?

- GULT OG BLÅTT**
- Grønt
 - Brasil (laget som vann VM i 1970)
 - Jag är nyfiken – en film i gult og blått
 - Lyster eller trident eller trefork
 - Mark Rothko

KVINNER I KRIG

- Kva heitte Noregs første kvinnelege krigskorrespondent, som rapporterte frå den spanske borgarkrigen og seinare vart emne for ein biografi skriven av Sigrun Slapgard?

- I kva for krig leidde Jeanne d'Arc dei franske styrkane i kamp mot England?
- Ho vart seinare ein verdskjend forfattar, og under andre verdskrigen var ho aktiv i den franske motstandsørsla saman med blant andre François Mitterrand. Kva er namnet?
- Kitty Grande var den mest kjende av dei rundt 15 kvinnene som var tilknytt Sonderabteilung Lola under andre verds-krig. Kva var Sonderabteilung Lola betre kjend som?
- Kva år vart verneplikt for kvinner innført i Noreg?

- KVINNER I KRIG**
- Lise Lindbæk
 - Hundreårskrigen
 - Marguerite Duras
 - Rinnan-banden
 - 2015

FOTO: DELPHIN, RIGMOR DAHL/OSLO MUSEUM

– Vi må ivareta russiske kollegaer

Kari Aga Myklebost har jobbet tett med russiske forskere i mange år. Mange av Putins sterkeste kritikere befinner seg ved universitetene, sier hun.

– Du er Russland-forsker og forsker blant annet på det historiske forholdet mellom Norge og Russland. Men hva holder du på med akkurat nå?

– Jeg leder et prosjekt om historiebruk og minnepolitikk i Russland i den postsovjetske perioden, og i det bilaterale forholdet mellom Norge og Russland. Vi ser særlig på minnekulturen knyttet til andre verdenskrig, og hvordan det russiske lederskapet i Kreml bruker «den store fedrelandskrigen» for å skape et sosialt lim for russere. Myndighetene bruker det instrumentelt for å skape oppslutning om militærpatriotiske verdier og ideologi.

– Hvordan har krigen i Ukraina påvirket forskningen?

– Den russiske invasjonen innleder en ny fase i Kremles minnepolitikk som vi må legge til i vårt prosjekt. Norge og Russland har siden 1950-årene markert frigjøringen og seieren over nazismen sammen i Kirkenes. Erna Solberg, Sergej Lavrov og kong Harald har vært der. Forrige store markering var i 2019. Jeg antar at det blir uaktuelt å invitere russiske politikere til markeringen framover.

– Hvordan er det egentlig å være Russland-forsker nå?

– Det er travelt, og dessverre veldig aktuelt. Nå må vi både revidere forskningsprosjektene vi har med russiske kollegaer for å finne en vei utenom de institusjonelle sanksjonene, og vi må ivareta våre russiske kollegaer, som vi har samarbeidet med i mange år.

– Hva tenker du om at forsknings-samarbeid fryses?

– Jeg mener at det er riktig linje, særlig fordi mange rektorer ved russiske universiteter den siste tiden har erklært at

FOTO: STIG BRØNDØ

KARI AGA MYKLEBOST

Medlem i Forskerforbundet ved UiT

STILLING: professor i russisk historie ved UiT Norges arktiske universitet

UTDANNING: doktorgrad i russisk historie ved UiT

de støtter krigen i Ukraina. Men mange av Putins sterkeste kritikere befinner seg nettopp ved universitetene, og vi må unngå å boikotte demokratisk orienterte enkeltforskere.

– Hva sier dine russiske kollegaer?

– De er urolige og redde for framtiden. De forsøker å gjøre jobben sin som vanlig, men det er vanskelig å konsentrere seg. Mange er bekymret for slekt i Ukraina, mens de som har unge familiemedlemmer, er redde for at de blir innrullert i hæren. Det er der det er tøft.

– Hva karakteriserer egentlig den norsk-russiske grensa i nord?

– Grensen er unik. Den har vært preget av sterke sikkerhetspolitiske spenninger, samtidig som det har vært mye kontakt mellom befolkningene, med handel, grensekryssende reindrift, ekteskap på tvers av grensene og migrasjon.

– Noen faste spørsmål til slutt. Karrieremål?

– Akkurat nå er det å opprettholde kontakten med russiske kollegaer gjennom en vanskelig fase der alt er labilt.

– Hvis du skulle jobbet ved en annen institusjon, hvor skulle det vært?

– Hvis jeg skulle svart for en måned siden, så ville jeg svart et sted i Russland. Men nå er det verken aktuelt eller tiltrekkende.

– Hvilken bok har betydd mest for ditt akademiske virke?

– Valerij Berkovs store russisk-norske ordbok, som forklarer finurlige russiske ord og idiomatiske uttrykk i detalj.

– Akademisk forbilde?

– Historikeren Sheila Fitzpatrick, som er en pioner på nedenfra-perspektiver på det totalitaristiske sovjetsamfunnet under Stalin. Jeg traff Fitzpatrick for noen år siden, og ble fullstendig starstruck – ei bittelita dame med sterk utstråling.

♦ AV LINA CHRISTENSEN

Enøyd kritikk av identitetspolitikk

En interessant og kunnskapsrik bok om moral, menneskerettigheter og demokrati ødelegges av religiøst svermeri og grove fortegnelser.

Janne Haaland Matlary er professor i internasjonal politikk ved Universitet i Oslo, medlem av en rekke pavelige råd og sitter i tenketanken Civitas akademiske råd. Hennes kvalifikasjoner for å skrive opplysende om internasjonal politikk og demokratiutvikling (eller avviking) er utvilsomt solide, og som én variant av konservativ, religiøs og høyre-ideologisk tenkning på norsk er boken svært interessant.

Intoleransen i bokens undertittel er resultatet av identitetspolitikk, og boken er ment som en «brannfakkel i norsk politisk debatt». Boken gjør dypdykk i aktuelle internasjonale samfunnsspørsmål, og de tre gjennomgangstemaene i boken er «den politiske korrektheten om migrasjon, Brexit og familiepolitikk». Skurken er identitetspolitikken, eller «wokeismen», som Haaland Matlary rett ut forakter og ser på som den største trusselen for moderne demokratier. Wokeismen er for forfatteren en politisk hyper-korrekthet som ikke gir rom for motstemmer.

Boken «er ingen vitenskapelig vurdering», skriver hun, og dermed har hun gitt seg selv spillerom til mer personlige betraktninger og – som vi skal se – også fortegnelser.

Wokeismen knyttes gjennomgående og eksplisitt til kommunisme. Idéen om strukturell rasisme blir avfeid som en ideologisk konstruksjon, der det «er menneskesynet i marxismen og kommunismen man ser igjen». Innbyggerne i tidligere kommunist-land har fått erfare «på kroppen hva cancel culture kan avstedkomme: *politiseringen* av samfunnet etter marxistisk oppskrift [...]». Identitetspolitikken vil, i likhet med kommunismen, bekjempe nasjonalstaten, påstår forfatteren, og innføring av kjønnsnøytrale begreper eller av et tredje juridisk kjønn er i

«Bredsidens mot wokeismen og omfavnelsen av kristne verdier fremstår dermed som en litt panisk lengsel etter konservativ katolsk dannelse.»

JANNE HAALAND MATLARY
Demokratiets langsomme død.

Den nye intoleransen

Kagge, 2022

258 sider

Veil. pris: kr 399

hennes penn en kulturrevolusjon som «minner om Mao og Stalin». Intet mindre.

Som bolverk mot identitetspolitikken setter forfatteren opp FNs menneskerettigheter: et apolitisk og naturrettslig grunnlag, menneskets frihet skjermet for politiske føringer. I sin gjennomgang av overnasjonale enheter som FN og EU skriver Haaland Matlary kunnskapsrikt om hvordan rettsliggjøringen av nye moralpolitiske idéer ofte havner i konflikt med FNs menneskerettigheter. Det er også i dette perspektivet at hun tar Ungarns president Orban i forsvar: «Orban mener klart at kristendommen er basisen for et godt demokrati der denne har formet nasjonen. For ham er det demokratiet i Vesten som har fjernet seg helt fra verdier som at familien er samfunnets grunncelle og at staten skal støtte denne.» Dette er Haaland Matlary helt enig i, og skriver om «den biologiske baserte familie som samfunnets grunncelle, som det er formu-

lert i artikkel 16 i FNs menneskerettighetserklæring». Problemet for Haaland Matlary er at denne fremstillingen er fortegnet: Menneskerettighetserklæringen inneholder ikke ordet «biologisk», og denne fortegnelsen er dermed ganske *ideologisk* eller *identitær* fordi den umiddelbart river grunnen under argumentasjonen hennes: Det er ganske stor forskjell på begrepet «familie» og «*biologisk* familie», og breidsiden mot wokeismen og omfavnelsen av kristne verdier fremstår dermed som en litt panisk lengsel etter konservativ katolsk dannelse.

Med sin høyrevariant av «hitling av debatten» ødelegger Haaland Matlary en rekke av sine egne gode poenger ved å være ideologisk enøyd, eller blåøyd. Relevant for Forskerforums lesere gir bokens oppsummering både internasjonale og nasjonale eksempler på hvordan akademikere har blitt kansellert. Haaland Matlary velger imidlertid *kun* eksempler der den «woke» venstresiden er skurken. Men det mangler jo ikke på kristenkonervative og høyreside-eksempler på tilsvarende sensurering av uønskede synspunkter. Den konservative «Professor Watchlist» har for eksempel som mål å henge ut akademikere som «diskriminerer konservative studenter, promoterer anti-amerikanske verdier og fremmer venstre-propaganda i klasserommet» (min oversettelse). Dessuten er det i amerikanske stater med republikansk, kristenkonserverativ ledelse at «subversive» bøker fjernes fra pensum. Det er med andre ord ikke så vanskelig å argumentere for at anti-wokeistene er like identitetspolitiske som «wokeistene».

Jeg sitter igjen med en følelse av at boken representerer et religiøst svermeri for en svunnen tid, der den kristne (pave)kirken er demokratiets *egentlige* forsvarer, og der «det avgjørende er at kirkens lære ikke blir satt under politisk press». Jeg tenker med gru på hvordan Europa hadde sett ut *uten* et slikt press: Pavekirken fremstår ikke for meg som et åpenbart historisk ideal, hverken når det gjelder migrasjon eller familiepolitikk. For ikke å snakke om seksualitet.

AV KJETIL VIKENE

Teknisk kompetent

Teknologiens filosofi gir et filosofisk forsvar mot teknologiske feilslutninger, men blir selv revet med av optimaliseringsiver.

EINAR DUENGER BØHN
Teknologiens filosofi. Metafysiske problemstillinger
 Cappelen Damm, 2022
 222 sider
 Veil. pris: kr 349

Sentrale spørsmål i Einar Duen-ger Bøhns nye bok er hva som kan og bør teknologifiseres: intelligens, mennesker, organismer, verden? Blant bokas kvaliteter er velformulerte, presise introduksjoner til algoritmer, informasjon og kunstig intelligens. Bøhn viser teknisk kompetanse, og diskuterer godt hvordan filosofi bidrar til etiske refleksjoner og innsikt i hvordan den teknologiske virkeligheten er skrudd sammen.

En innledende begrepsavklaring viser både det vellykkede og mindre gode. Fra filosofihistorien gir Aristoteles og Heidegger innspill til hva teknologi er og gjør. Videre diskuteres ulike begrepers leksikondefinisjoner, men de kritiseres generelt som upresise sirkelslutninger. Først på side 156 begrunnes inkluderingen med at leksikon ofte er start og slutt for folks undringer. Vurderingen er god, rekkefølgen og effekten på tekstflyten ikke.

Så smart har kunstig intelligens blitt at maskiner i dag overviner verdensmestre i sjakkens mer kompliserte slektning, spillet Go. Filosofen undrer om maskiner vil kunne oppnå bevissthet på linje med mennesker. I en inspirert seksjon beskrives bevissthet som «mer en dynamisk enn en statisk egen-skap, mer som en tornado enn en farge». Og på samme måte «som en datasimulert tornado ikke er en ekte tornado», postulerer Bøhn at maskiner aldri vil oppnå faktisk erfaring av verden. Og siden bevissthet ikke lar seg digitalisere, kan Bøhn dermed også tydelig avvise filosof Nick Bostrøms *The Matrix*-aktige tanke om at vi lever i en kunstig

«Blant bokas kvaliteter er velformulerte, presise introduksjoner til algoritmer, informasjon og kunstig intelligens.»

virkelighet. Verre blir det at etableringen av kunstig bevissthet som umulig i kapittel tre gir et rekkefølgeproblem i det påfølgende kapittelet, der kunstig bevissthet angis som forutsetning for en mulig utvikling av kunstige personer – og diskusjonen virker avklart før den kommer i gang.

Bøhn fremstiller menneskehistorien som en teknologisk utviklingshistorie, fra verktøy mot autonome maskiner. Det er ikke entydig positivt, ettersom vi i økende grad «fremmedgjøres overfor det vi forholder oss til på daglig basis». Bøhn spekulerer i mulighetene for å designe kjøtt, kjæledyr og barn, og finner det «overraskende utfordrende å peke på hva som egentlig er galt med en slik designet virkelighet». Her burde Bøhn konferert med tenkere som kunne kommet med forslag, men vender

seg isteden til dem som ivrer mest for å forbedre alle sider av menneskelivet gjennom teknologi. Selv bruken av briller blir fremstilt som teknologisk optimalisering av mennesker, siden «den naturlige tilstanden for et fullvoksnet menneske er forfall, så i den grad vi bruker teknologi til å forhindre forfall, bruker vi det til å forbedre oss og vår naturlige tilstand». Men er virkelig voksenlivet forfall, og er det et biologisk faktum, eller bidrar snarere teknologiutviklingen til forfallet?

Bøhn benytter en emosjonelt ladet analogi mellom naturlig utvikling og det å være om bord i båt på stormfullt hav. Han er på filosofisk gyngende grunn når naturens utvikling tegnes som en storm som krever menneskelig herredømme. Med Heidegger kommer Bøhn frem til en bedre etisk posisjon, hvor kunnskap utgjør vern mot å bli slavebundet til så vel som motstander av teknologi. Det er også mer i tråd med boka, som ellers søker å verne oss mot en overvurdering av overspente teknologiløsninger.

AV ANDREAS NILSEN ERVIK

NILS KLIM-PRISEN 2023

NOMINASJONSFRIST: 15. JUNI 2022

Nils Klim-prisen tildeles årlig en forsker under 35 år fra/i Norden, som har umerket seg med fremragende bidrag innenfor humaniora, samfunnsvitenskap, juss eller teologi. Prisen har en verdi på 500 000 norske kroner.

Gå til holbergprisen.no for å nominere.

Foto: Veikko Somppuro

NILS KLIM-PRISVINNER 2022 ELISA UUSIMÄKI

Den finske teologen Elisa Uusimäki tildeles Nils Klim-prisen i 2022, for sitt betydelige forskningsbidrag innen studier av den antikke jødedomens litteratur og kultur.

En svart konge blir til

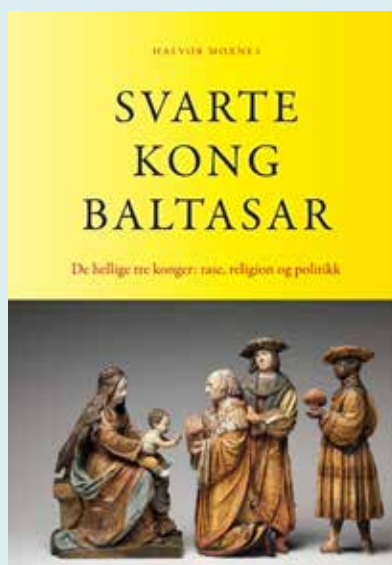
En bok som på briljant vis tar tak i noe kjent og kjært – julens tre hellige konger – og lar oss se dem med helt nye øyne.

Svarte kong Baltasar er historien om en historie, den om de tre kongene som kom til stallen med gaver til Jesusbarnet. Kanskje har du selv i din barndom gestaltet en av dem i et julespill – Kasper, Melkior eller Baltasar, med hendene fulle av gull, røkelse og myrra. Du finner ikke fortellingen om dem i juleevangeliet, og likevel er kongene blitt en selvfølgelig del av enhver julekrybbe.

Høsten 2020 fjernet en av de større kirkene i Sør-Tyskland den svarte kongen fra kirkens julekrybbe, etter en debatt der det ble påpekt at framstillingen av kongen var preget av rasistiske stereotyper. Krybben var laget i 1920-årene, og den svarte kongen hadde karikerte lepper, øring og et merkelig ganglag. Halvor Moxnes, professor emeritus i teologi ved Universitetet i Oslo, leste om diskusjonen i en avis, skrev selv en artikkel om saken, og nå altså en bok. For hvor kommer historien om de tre kongene egentlig fra, og hva er det med den ene av dem, han som ofte blir skildret som svart? Spørsmålene går rett inn i dagens debatter om rasisme, representasjon og hvem som får komme til orde.

I Lukas' juleevangelium er de tre kongene altså ikke nevnt i det hele tatt. I Matteusevangeliet hører vi imidlertid om de tre «vismenn fra Østen». Etter hvert som århundrene går, blir vismennene til konger i kristendommens tjeneste. Historien om dem knas og

«Spørsmålene går rett inn i dagens debatter om rasisme, representasjon og hvem som får komme til orde.»

HALVOR MOXNES
Svarte kong Baltasar.
De hellige tre konger: rase, religion og politikk
Dreyers forlag, 2022
176 sider
Veil. pris: kr 399

formes av dem som vil utfordre maktthavere – og som selv ønsker makt. Romerriket er i ferd med å gå under, og de kirkelige lederne fremmer kristendommen som et alternativ.

Det er først og fremst gjennom kunsten at de tre kongenes historie blir til, først i altertavler og annen kirkelig utsmykning, siden i malerier ment for hoff og privatfolk. Kongene får navn, de framstilles som gestaltninger av henholdsvis ungdom, alderdom og voksen alder, og de blir etter hvert utsendinger fra ulike kontinenter – Asia, Afrika og Europa. Alt dette for å befeste den

«Svart og hvitt er ikke nøytrale farger, skriver Moxnes.»

nye religionen, Jesu lære og dens altomfattende suverenitet.

Underveis i lesingen av boka, mens marsola skinner utenfor vinduet, summer en strofe fra Prøysens «Julekveldsvisen» i hodet mitt: «og nå skal jeg fortælle, og du skal høre på». Hvem er det som forteller, og hvem er det som forventes å lytte, er nemlig det overordnede spørsmålet i Moxnes' utlegning av de tre kongenes historie. At kongen fra det afrikanske kontinentet har mørk hudfarge, er vel i utgangspunktet relativt uproblematisk. Men svart og hvitt er ikke nøytrale farger, skriver Moxnes. Det er tradisjonelt det hvite som representerer det lyse og gode, altså kristendommen. Den svarte figuren blir en representant for de omvendte, de som i utgangspunktet var hedninger, men som endelig så lyset.

Når Moxnes begynner å peke på ulike kunstverk gjennom tidene, er det da også lett å se hvordan framstillingen av den svarte kongen skiller seg ut fra hvordan de andre figurene trer fram, som i den tyske julekrybben. Den svarte kongen står aldri nærmest Jesusbarnet, han er alltid på sidelinjen, og blir først og fremst en rekvisitt for å framheve hovedpersonene, som er hvite.

6. januar feires tradisjonelt som de hellige tre kongers dag. I Norge markeres det også som en misjonsdag, symbolisert gjennom de tre kongene. Gjør det heller til en dag mot rasisme, er Moxnes' gode forslag.

AV SIRI LINDSTAD

349,-

449,-

399,-

439,-

349,-

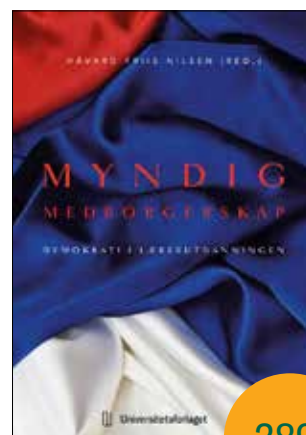
449,-

389,-

359,-

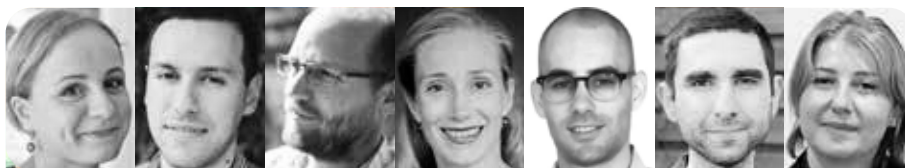
389,-

Kjøp bøkene på universitetsforlaget.no

 Universitetsforlaget

Fram for troverdig forskning

Forskningen må være gjennomiktig og etterprøvable. Derfor er NORRN etablert, skriver kronikkforfatterne.

Av initiativtakerne til NORRN: **AGATA BOCHYNSKA, DANIEL QUINTANA, JULIEN MAYOR, SIRI LEKNES, TIMO ROETTGER** (alle ved Universitetet i Oslo), **LEWEND MAYIWAR**, (Handelshøyskolen BI) og **TAMARA KALANDADZE** (Høgskolen i Østfold)

«Et eksempel er at tellekanter og insentivstruktur ofte belønner forskning med høy nyhetsverdi og positive funn fremfor åpenhet og etterprøvablehet.»

Forskere ved Universitetet i Oslo, Handelshøyskolen BI og Høgskolen i Østfold har etablert det nasjonale nettverket Norwegian Reproducibility Network (NORRN). NORRN skal bidra til god forskningspraksis i Norge gjennom å fremme og legge til rette for åpenhet og etterprøvablehet av forskningsresultater.

Forskningstroverdigheit under debatt

Troverdigheit til akademisk forskning har vært under debatt de siste to tiårene. I 2005 skrev den amerikanske forskeren John Ioannidis en forskningsartikkel om hvorfor de fleste publiserte funn er falske, der han kritiserte påliteligheten til resultatene fra vitenskapelige publikasjoner. Ioannidis påpekte at et stort antall funn i medisinsk forskning sannsynligvis ikke var replikerbare, det vil si at de samme resultatene ikke kunne oppnås hvis man brukte de samme metodene og analysene på nye data. Ioannidis fremhevet misvisende bruk av statistikk, *p*-verdier og begrepet «statistisk signifikans» som hovedkildene til dette problemet.

Det førte til at andre forskere begynte å teste ut replikerbarheten av forskningsstudier på tvers av fagfelt. I 2015 forsøkte Open Science Collaboration å replikere 100 studier som var publisert i anerkjente psykologiske tidsskrifter. Resultatet var at kun 36 prosent av studiene kunne replikeres, og i vellykkede replikasjonsstudier ble effektstørrelser redusert til halvparten (51 prosent). En rekke andre replikasjonsforsøk viste at andre fagfelt også er rammet av «replikasjonskrisen». Disse fagfeltene inkluderer psykologi, utdanningsforskning, eksperimentell filosofi, økonomi, kreftforskning og kreftbiologi.

Kort forklart betyr «replikasjonskrisen» at et stort antall resultater som er rapportert i vitenskapelige artikler, ikke kan oppnås igjen hvis man gjentar studiene, noe som reiser spørsmål ved funnenes robusthet og

pålitelighet. Ikke alle er imidlertid enige om at situasjonen bør omtales som en «krise». Noen forskere foretrekker heller å bruke det mer positivt ladete begrepet «troverdigheitsrevolusjonen» (på engelsk omtalt som «the credibility revolution»), som fokuserer mer på hvordan «krisen» har gitt oss muligheter til å diskutere strategier for å forbedre forskningsprosessen og vitenskapen på lang sikt.

Åpen forskning er en løsning

En slik strategi er økende bruk av innovative forskningspraksiser som gjør forskningen mer åpen og etterprøvable. Åpen forskning (på engelsk omtalt som «open science», «open research» eller «open scholarship») kan defineres som et paraplybegrep som omfatter et vidt spekter av vitenskapelige prinsipper og praksiser. For eksempel brukes preregistrering av studier for å hindre at forskere endrer opprinnelige hypoteser eller analyser etter å ha sett resultatene. Andre forskningspraksiser innen åpen forskning er deling av data og metoder som er brukt i studier, samt «preprinting», det vil si offentliggjøring av manuskripter før de blir fagfellevurdert. Publisering med åpen tilgang er også en viktig praksis. Gjennom å gi andre tilgang til prosjektets hypoteser, datamateriell, metoder og oppsummeringer muliggjør forskere etterprøvablehet av resultater. Det betyr også at andre kan forsøke å replikere prosjektene og se om lignende resultater oppnås, samt bestemme om rapporterte funn kan stoles på.

Lokale initiativer

Dreiningen mot åpen og etterprøvable forskning har imidlertid vært langsom. En forklaring er at ikke alle forskere kjenner til disse praksisene, eller at de ikke vet hvordan de kan komme i gang med å implementere dem i sin egen forskning. For å hjelpe forskere med dette, og for å fremme åpen forskning, har det blitt lansert lokale initi-

KRONIKK & DEBATT

Send debattinnlegg og kronikkforslag til
kjetil.brottveit@forskerforum.no.

Maks lengde på kronikk: 9000 tegn med mellomrom. Honorar for trykte kronikker: kr 2000. Maks lengde på debattinnlegg: 7000 tegn med mellomrom, men kortere innlegg har større sjanse for å bli trykket. Debattinnlegg honoreres ikke.

ativer i flere institusjoner internasjonalt og i Norge. For eksempel tilbyr flere biblioteker ved norske universiteter og høyskoler veiledning, kurs og arrangementer i åpen forskning. I tillegg organiserer enkelte forskere og studenter kurs og seminarer om åpen og etterprøvable forskning ved sine institusjoner. Internasjonale grasrotinitiativer har også begynt å spre seg i Norge. To eksempler på disse er ReproducibiliTea og RIOT (Reproducible, Interpretable, Open, Transparent) Science Club.

Både ReproducibiliTea og RIOT Science Club er lokale initiativer som først ble lansert i Storbritannia, og fortsetter å vokse og spre seg globalt i relativt høyt tempo. ReproducibiliTea er hovedsakelig organisert i lokallag og er rettet mot å øke kunnskap og bevissthet om åpen forskning og etterprøvablehet. Dette gjøres gjennom jevnlig møter hvor medlemmene leser vitenskapelige artikler og diskuterer ulike problemstillinger rundt åpen og etterprøvable forskning. I Norge har ReproducibiliTea foreløpig avdelinger på Handelshøyskolen BI, Universitetet i Oslo og Universitetet i Bergen. RIOT Science Club Norway fokuserer mer på å spre kunnskap om hvordan man dreier mot åpen forskning. RIOT organiserer en seminarrekke hvor det inviteres forskere og eksperter med kunnskap om robust forskningspraksis.

Behov for nasjonal koordinering

Initiativer som ReproducibiliTea og RIOT Science Club har skapt lokale nettverk der de som er interesserte, kan lære om åpen forskning. Mens disse initiativene sammen med lokal innsats på universitetsbiblioteker og enkelte institusjoner gjør et utmerket arbeid, trengs det imidlertid et større initiativ som kan koordinere dem på et nasjonalt nivå.

Satsingen på nasjonalt nivå er avgjørende for å håndtere utfordringer og barrierer for forskere som ønsker å ta i bruk åpne forskningspraksiser. Et eksempel er at telleanter og insentivstruktur ofte belønner

forskning med høy nyhetsverdi og positive funn fremfor åpenhet og etterprøvablehet. Dette kan være spesielt utfordrende for forskere i tidlig karrierefase som trenger publikasjoner for å sikre seg jobb, da god, åpen og etterprøvable forskningspraksis kan være mer tidkrevende enn mer «tradisjonell» forskning.

Til tross for utfordringene har åpen forskning langsomt begynt å få en viktig plass i strategier og retningslinjer for forskning internasjonalt og i Norge. For eksempel krever et nytt finansieringsprogram fra EU, Horizon Europe, ikke bare åpen publisering, men også at dataene gjøres så åpne som mulig, og at god datahåndtering og etterprøvablehet av resultater sikres. Det er en stor endring fra forrige program, Horizon2020, hvor kun publisering med åpen tilgang var påkrevd. I Norge har regjeringen annonsert en nasjonal strategi for deling av forskningsdata, mens Forskningsrådet publiserte sin policy for åpen forskning i 2020. Endringer i retningslinjer og praksiser på organisasjons- og instituttnivå bør likevel koordineres for å fullt ut tjene sin hensikt.

Nettverksmodell ...

Alt dette gjør det viktig at forskere og forskningsstøttepersonell på universiteter og høyskoler kjenner til og er oppdatert på endringene i forskningspolitikken, samt at de er trent på åpne forskningspraksiser. For å oppnå dette trengs det et koordinert arbeid. UK Reproducibility Network (UKRN) har

utviklet en nettverksmodell som involverer entusiaster på tvers av fagfelt, institusjoner og landsdeler. Formålet er å samle og distribuere ressurser, samt å tilby opplæring og trening i åpen og etterprøvable forskning. UKRN har inspirert forskere til å etablere slike nasjonale nettverk i for eksempel i Tyskland, Portugal, Finland og Italia. Nå er også Norwegian Reproducibility Network (NORRN) i gang.

... også i Norge

Norwegian Reproducibility Network (NORRN) er et forskerinitiert nettverk med formål å fremme robust og transparent forskningspraksis i Norge på tvers av fagfelt. Nettverket planlegger opplæringsaktiviteter for å spre kunnskap om transparente og etterprøvbare forskningspraksiser, samt å samarbeide med interessenter for å sikre koordinering av innsats på tvers av høyskole- og universitetssektoren, forskningsfinansører og andre beslutningstakere. NORRNs aktiviteter spenner over flere nivåer, yngre og etablerte forskere, bibliotekarer, personale som jobber med forskningsstøtte, institusjoner og flere andre (for eksempel finansører og offentlige myndigheter, politikere og andre beslutningstakere).

NORRN er fremdeles tidlig i etableringsfasen, og ønsker å komme i kontakt med forskere, stipendiater, bibliotekarer og andre interessenter i alle sektorer, fagfelt og landsdeler. Hvis du vil holde deg oppdatert på nettverkets aktiviteter, kan du følge NORRN på Twitter og melde deg på nettverkets nyhetsbrev. Om du vil lære mer eller bidra til dette viktige arbeidet, ber vi deg ta kontakt via NORRNs kontaktskjema. En måte å bidra på er å bli en del av nettverkets lokale node og arrangere eller delta i seminarer som ReproducibiliTea eller andre aktiviteter. En annen måte du kan bidra på, er å fortelle andre om nettverket og hjelpe NORRN å vokse nasjonalt. Sammen kan vi bidra til å spre kunnskap om åpen forskningspraksis og sørge for forskningstroverdighet i Norge.

**«Kort forklart betyr
‘replikasjonskrise’ at et
stort antall resultater
som er rapportert i viten-
skapelige artikler, ikke kan
oppnås igjen hvis man
gjentar studiene.»**

Walk the dinosaur

Var det ikkje ein irriterande hit som heitte det? Vi tek heller den nøkterne tittelen frå arkivteksten: «Thorbjørnsen og Heintz maler Iguanodonskjelett på vegg i Øglehallen, Paleontologisk museum.» Bileta og teksten er henta frå Museum for universitets- og vitskapshistorie, ein del av Kulturhistorisk museum ved Universitetet i Oslo.

Fotografia er tekne i 1931 i Paleontologisk museum, som no er del av Naturhistorisk museum på Tøyen i Oslo. Øglehallen er eit trapperom i det som no heiter Waldemar C. Brøggers hus. Vi ser Lill Torbjørnsen, som var teiknar ved museet, og den norsk-russiske paleontologen Anatol Heintz. Heintz var ifølgje Store norske leksikon internasjonalt kjend for forskning på fossile fiskar frå Svalbard og Fastlands-Noreg. Han var tilknytt Paleontologisk museum og konservator der frå 1928.

Iguanodon var ein stor planteetar som for det meste gjekk på alle fire, men òg kunne gå på to føter. Det er funne restar av denne dinosauren i mellom anna England, Belgia og Tyskland, fortel nettsidene til Naturhistorisk museum.

Måleriet vart seinare erstatta av ein veggdekorasjon måla av Rolf Åmot. Var det då meir? Ja, om ein ser kva Torbjørnsen står på, kan ein tenkje seg at HMS ikkje var ei kjend forkorting den gongen.

Foto: ukjend fotograf / Museum for universitets- og vitskapshistorie

Gjesterkribentene skriver sant og subjektivt om forskning. De faste gjestene er John Peter Collett, Helga Eggebø, **Oddveig Storstad** og Lorenz Khazaleh.

«Selv skulle jeg bli gartner, men kom ut av utdanningssystemet med en doktorgrad i sosiologi.»

Å utdanne samfunnsborgere

Hvorfor har vi egentlig skole? Åpenbart som en forberedelse til arbeidslivet – altså en investering hver enkelt av oss gjør og får mulighet til å gjøre – for å kvalifisere oss til et yrke med egen inntekt. De fleste av oss begynner på skolen uten noen klar formening om hva vi skal bli. Selv skulle jeg bli gartner, men kom ut av utdanningssystemet med en doktorgrad i sosiologi. Som sosiolog vet jeg at nettopp utdanning er en av de faktorene som oftest forklarer hvorfor folk mener, tenker og handler ulikt. Skolen former oss – vi kommer ut som en annen utgave av oss selv enn da vi gikk inn i utdanningssystemet.

Men skolen er ikke bare en privat investering hver enkelt av oss gjør, det er også en form for kollektivt gode. § 1-1 i opplæringsloven er på mange måter skolens formålsparagraf. Her kan vi blant annet lese at skolen skal «opne dører mot verda og framtida», «fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte», og det skal utvikles respekt for menneskeverdet og naturen, solidaritet, skaperglede, engasjement og utforskertrang. Barna, som senere blir ungdommer, skal «utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å

kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet». Skolen skal med andre ord utdanne neste generasjon samfunnsborgere. Intet mindre.

Om noen uker vil 9. klassingene ved nær 200 norske skoler motta spørreskjema fra den tredje runden av International Civic and Citizenship Education Study (ICCS). Denne internasjonale undersøkelsen måler elevenes kunnskaper om og forståelse for demokrati og medborgerskap. I motsetning til PISA-undersøkelsene, som måler tilsvarende for naturfag, matematikk og lesing, skapte ikke resultatene fra den første undersøkelsen i 2009 noe ICCS-sjokk i Norge. Når sant skal sies, fikk resultatene knapt offentlig oppmerksomhet i det hele tatt – og det til tross for at Norge, sammen med land vi gjerne sammenligner oss med, var i toppen av lista. Det samme gjentok seg i 2016-undersøkelsen. Norsk skole lykkes med andre ord meget godt når det gjelder å oppfylle målet om å gi kommende generasjoner kunnskap om og forståelse for hva demokrati er, og hva det innebærer.

Skolen representerer vår viktigste sekundærsosialiseringsarena og er en av de siste fellesarenaene vi har for å forme og

vedlikeholde fellesskap – lokalt, som nasjonalt. Sammen med et kyndig team ved eget institutt og NTNU Samfunnsforskning har jeg gleden av å lede den norske delen av ICCS 2022-studien – en studie som også genererer data om ungdommenes tanker om, holdninger til, aktivitet i og engasjement for spørsmål knyttet til demokrati og medborgerskap. 2022-undersøkelsen gjennomføres etter at mange elever har deltatt i skolestreiker for klima, et drøyt år etter stormingen av den amerikanske kongressen, i etterdønningene av en pandemi og samtidig som det herjer en krig i Europa. Alle er hendelser som på ulik måte vil være med på å forme unges tanker om, interesse og engasjement for demokrati og medborgerskap.

Vi går altså på skole ikke bare for å kvalifisere oss for arbeidslivet, men også for å kvalifisere oss som samfunnsborgere som skal virke i og videreføre vårt demokrati. Ser vi oss blinde på næringslivets kompetansebehov, kan fort de mer overordnede målene ved skolegangen glippe. Her er det paralleller til et stadig sterkere krav om at også universitetsutdanninger skal være direkte arbeidslivsrelevante. Da kan fort noe veldig viktig forsvinne ut med badevannet.

AV **ODDVEIG STORSTAD**,
førsteamanuensis ved Institutt
for lærerutdanning, NTNU

«Skolen er ikke bare en privat investering hver enkelt av oss gjør, det er også en form for kollektivt gode.»

Koalisjon K?

Kathrine Tveiterås tar til orde for å dele digitale læringsressurser. Hun foreslår en «koalisjon K» bygd på kultur, kompetanse og kvalitetssikring.

DIGITALE LÆREMIDLER: Etter snart to år med håndtering av pandemi har sektoren vist at vi greier å gjøre det meste av undervisning digitalt tilgjengelig. Forventningen om fleksible utdanningstilbud kommer til å være en driver for flere digitale tilbud, også når smittevernsbestemmelser tillater ordinær virksomhet. Vi må anta at utdanningstilbudene kommer til å bli mer grenseløse. Geografi vil spille en mindre rolle enn tidligere, utdanningsløp vil få større variasjon i varighet og form, og gradsstrukturen kan komme til å bli mer fleksibel.

Når utviklingen går fort og tilbydene er mange, er det gode tider for plattform- og systemleverandører. Forskerforum og Helge Høivik, rådgiver ved Universitetsbiblioteket ved OsloMet, (Forskerforum nr. 2/2022) har pekt på noen av utfordringene med dette. I jakten på funksjonelle, tekniske løsninger kan vi komme til å overse hvordan dette også gir store selskaper anledning til å anvende brukerdata, og til å etablere kostnadsbarrierer knyttet til deling og tilgjengeliggjøring av læringsressurser. Mot bedre vitende kan vi ende opp i samme situasjon som i sin tid førte til dannelsen av koalisjon S med sin Plan S for åpen vitenskap. S-en er sagt å stå for *solution, speed, shock* og oppsummerer godt hva agendaen måtte inneholde: Den var et oppgjør mot en utvikling som hadde gått for langt, og ved at mange nok heller velger å publisere åpent, ville forlagene miste sine privilegier. Høivik foreslår nå en kollegial Plan S for digitale læreverk, med fokus på bruk av *Open Educational Resources* for å demme opp for en gjentakelse.

Innspillet er betimelig. Spørsmålet er likevel om dette vil være tilstrekkelig for å sikre åpne læringsressurser av høy kvalitet. Dersom åpenhet skal

AV KATHRINE TVEITERÅS, prorektor for utdanning, UiT Norges arktiske universitet

«Det er ikke stortingsmeldinger og politiske signaler som bestemmer hvilken status utdanning har.»

ha verdi, må vi også kunne skille mellom faglig gode og mindre gode arbeid. Vi må kunne skille mellom hva som er forskningsbasert, og hva som mangler et slikt faglig fundament. Når det gjelder læringsressurser, har vi også et stykke å gå med å faktisk dele dem og kunne bygge på hverandres arbeid. Kanskje vi skulle ha startet en «koalisjon K» – en mønstring for kultur, kompetanse og kvalitetssikring for digitale læringsressurser?

Kvalitetssikring

Forskningen har veletablerte kvalitetssikringsmekanismer, hvor fagfeller gjør en uavhengig vurdering og anbefaling før resultater publiseres. Undervisning har til sammenligning vært langt mer privatisert. De siste årene har kvalitetsarbeidet i høyere utdanning hatt stor plass. En rekke meldinger, forskrifter og signaler har satt i gang nye praksiser ved våre læresteder. Institusjonenes kvalitetssystemer har til felles at de forsøker å ramme inn studentenes læringsreise, også i den erkjennelsen av at utdanningskvalitet er summen av mange faktorer. Det handler blant annet om det faglige innholdet, undervisnings- og vurderingsformer, inntak, relevans og læringsmiljø. Kvaliteten på

læringsressurser, både de digitale og de analoge, må derfor vurderes i den sammenhengen hvor de skal inngå. For fagfelle-vurdering av undervisning har det vært pekt på at kollegaveiledning er velegnet nettopp av slike årsaker. Framover må vi også diskutere og utforske hvordan delbare læringsressurser best kan kvalitetssikres.

Kompetanse

Underviserundersøkelsen 2021 viser at svært mange av våre ansatte opplever at de har for lav digital kompetanse til å gi god digital undervisning. Dette må vi ta på alvor, og vi må sørge for opplæring og veiledning tilpasset fagområder. Det avdekkede kompetansebehovet må for all del ikke reduseres til hvordan man streamer eller tar opp forelesninger og andre praktiske forhold. Til tross for at vi under pandemien har gjort store byks i den digitale tilretteleggingen av undervisning, er den kvalitetsfremmende digitaliseringen fortsatt i startgropa. Digital kompetanse kan integreres tettere sammen med den utdanningsfaglige kompetansen vi nå krever at våre undervisere dokumenterer og opparbeider seg. Men hvis denne kompetansen ikke blir reelt vurdert eller faktisk tellende

ved ansettelse og opprykk, vil vi forbli i startgropa veldig lenge.

Kultur

Til syvende sist handler åpen utdanning av høy kvalitet om kultur. Det er ikke stortingsmeldinger og politiske signaler som bestemmer hvilken status utdanning har, hvordan kvaliteten heves, læringsressurser utvikles og deles. Det er våre praksiser og hva vi velger å forsterke i formelle og uformelle sammenhenger, som former kulturen. Utvikling av gode læringsressurser i helhetlige læringsdesign krever tid og dedikasjon. Dersom vi skal forvente at våre ansatte prioriterer tid til kompetanseheving, til utvikling av læringsressurser og til å ta på seg fagfelleoppdrag, må slikt arbeid anerkjennes. Med en kultur for deling og samskaping av læringsressurser vil kvalitetsarbeidet ved våre utdanningsinstitusjoner også bli et samarbeid mellom institusjoner, fagområder og landegrenser. Flere undervisere er urolige for om en slik utvikling vil gjøre underviseren overflødig. Engstelsen skal vi ikke kimse av, men det er trist om våre undervisere ikke kjenner sin verdi utover å gjøre undervisningsmateriell tilgjengelig. Å kunne bruke læringsressurser fra kollegaer erstatter ikke arbeidet med å kontekstualisere, anvende og videreutvikle, akkurat som kunnskapsutvikling for øvrig bygger på andres arbeid.

Med fokus på kultur for deling, kompetanseheving og faglig kvalitetssikring i utviklingen av digitale læringsressurser vil det gi enda mer mening å sørge for at tekniske plattformer er åpne. De må utvikles i samarbeid mellom institusjoner i inn- og utland, og ha gode systemer for funksjonell kuratering, slik at læringsressursene lett kan søkes og finnes. Da vil åpen utdanning i seg selv kunne legge grunnlag for samskapende kvalitetsarbeid.

«Dersom åpenhet skal ha verdi, må vi også kunne skille mellom faglig gode og mindre gode arbeid.»

Hvor mye akademisk frihet bør vi ha?

Den akademiske friheten er ikke ubegrenset, argumenterer Knut Bjørlykke.

AKADEMISK FRIHET: Ved universitetene har det vært et akademisk ideal at forskningen skal være drevet av nysgjerrighet og fri fra påvirkning utenfra. Det har for det meste vært et ideal at undervisning og forskning skulle kunne styres av akademiske lærere (professorer) uten påvirkning utenfra, selv om det har vært lett å se at dette har vært en illusjon.

Inn i Grunnloven?

I Forskerforum nr. 5/2021 skriver Hans Morten Haugen at akademisk frihet er så viktig at lovbeskyttelsen i Norge bør styrkes og helst tas inn i Grunnloven. Det er litt uklart hva som skal omfattes av den akademiske friheten, og hvordan den skal lovbeskyttes. Ifølge Haugen skal den sikre at sannhetssøking skjer uten hindringer og føringer, og at forskning, undervisning og formidling utøves slik at dette blir til gunst for hele samfunnet.

Dette er ganske urealistisk og er langt ifra realitetene når det gjelder forskermiljøene i Norge og også andre land. Det kan være forskjellige oppfatninger om hva som er sannhet i forskningen, og hva som er til gunst for samfunnet. Det er vel også nå noen begrensninger når det gjelder hva akademikere kan si og gjøre. Hva med resten av befolkningen? Hvor mye frihet skal de ha? Haugen skriver at for den enkelte vitenskapelig ansatte omfattes akademisk frihet i valg av innhold og opplegg i undervisningen, og valg av temaer og metoder i forskningen.

Skal det som foreleses og forskes på i hvert fag, bare være styrt av universitetslærerne og deres faglige interesser – i noen tilfeller også av deres ideologi og politiske oppfatninger? De vil også kunne være påvirket av forskjellige eksterne krefter i de samfunn universitetene befinner seg i. Akademisk ytringsfrihet er

AV KNUT BJØRLYKKE, professor emeritus i geologi, Universitetet i Oslo

også nå tema for kurs som gis av Forskerforbundet. Det kommer også nå en rapport fra Kierulf-utvalget om akademisk ytringsfrihet (rapporten skal etter planen foreligge før dette bladet kommer ut, red.anm.).

Ytre faktorer

I tidligere tider har undervisningen ved universitetene vært styrt, eller i alle fall påvirket av, religioner og politiske ideologier i forskjellige fag som har hatt en relevans for samfunnet. I de fleste tilfeller har ikke universitetene utmerket seg når det gjelder uavhengig kritisk tenkning. Autoritære ideologier har satt sitt preg på universitetene gjennom lang tid både hos studenter og lærere. Særlig i 1960- og 1970-årene var det viktig med ideologisk rettroenhet, og det var ikke mye akademisk frihet. Forskning og undervisning ved universitetene i Norge og andre land har også vært preget av eksterne faktorer, både fra utlandet og fra Norge. Dette gjelder bevilgninger til forskning fra departement og forskningsråd og fra næringslivet. Bevilgninger til nye stillinger ved universitetene og deres fordeling på fagområdene er ofte et resultat av en faglig og politisk dragkamp på instituttene.

Bidrag til samfunnet

I de akademiske miljøene ved universitetene er det gjerne konkurranse om hvilke forskningsområder som er viktigst og som

bør få større bevilgninger, ofte uten hensyn til samfunnets behov for faglig ekspertise. Det er ikke alltid lett for universitetslærere å innse at det har kommet til nye problemstillinger og forskningsfronter som konkurrerer med det de selv holder på med. Forskningen ved mange institutter kan ha blitt noe begrenset og konservativ fordi nye aktuelle fagområder føles som en trussel mot den eksisterende forskningen. Det kan være mange argumenter for at et fagområde er spesielt viktig. Fagets betydning og relevans for en yrkesutdannelse og mangel på forskere og fagfolk er ikke alltid så fremtredende i argumentasjonen.

Betyr akademisk frihet at det ikke skal stilles noe krav til akademikernes bortsett fra at de skal søke sannheten? De fleste av oss er vel enige i at professorer og universitetslærere bør ha en betydelig grad av frihet når det gjelder å ytre seg, men at også de bør bidra på en måte som styrker universitetets oppgaver når det gjelder undervisning, forskning og helst også formidling av kunnskap. Rekrutteringen til fagene er en funksjon av studentenes interesse for fagene og behovene til arbeidsmarkedet. I hvilken grad skal undervisningene ved universitetene avspeile samfunnets behov for arbeidskraft og ekspertise? Balansen mellom ønsket om å forfølge noen veldig sære ideer som kunne vise seg å være geniale,

og å bidra til fellesskapet både innenfor og utenfor universitetet kan være vanskelig.

Stillinger med bestemte krav

Når et universitet utlyser en ny stilling, kan det være et ledd i en plan om å etablere et undervisningsopplegg som skal styrke et svakt område i en utdanning og oppnå en bestemt faglig kompetanse. Det blir da gjerne stilt bestemte krav til søkernes kvalifikasjoner og også hvilke plikter (for eksempel undervisning og veiledning) som følger med stillingen. Den som ansettes, får etter reglene en prøvetid på seks måneder og blir sjelden utsatt for noen kritisk evaluering. Kan den som er ansatt i fast stilling, påberope seg akademisk frihet og ikke føle seg bundet av de plikter som fulgte med stillingen? Dette gjelder ikke bare universitetsstillinger, men også ansatte på museer og til en viss grad også andre vitenskapelige stillinger. Den som blir ansatt i en fast stilling, har større muligheter til å forandre sine oppgaver etter cirka seks måneder. Dette kan også omfatte teknisk og administrativt personale.

Redusert frihet

Det kan det se ut som om den akademiske friheten også omfatter friheten til å gjøre svært lite av det som arbeidsgiveren (universitetene) forventer. Ved Universitetet i Oslo er det noen få tilfeller der gjenstridige professorer er blitt sagt opp fra stillingen sin. Det ser ikke ut til at noen er blitt avsatt selv om den dokumenterbare innsatsen innen undervisning og forskning har vært svært lav.

I de akademiske miljøene har vi vært opptatt av frihet, men i mindre grad av plikter i forholdet til samfunnet. Det er en akademisk tradisjon å dyrke enerne blant forskerne selv om deres forskning er smal og har få anvendelser.

I mange fag er det nødvendig å danne forskningsgrupper som kan få eksterne forskningsmidler fra forskningsråd eller næringsliv. De kan da leve sitt eget liv som en enhet på instituttene. Forskerne som inngår i disse gruppene, kan da ha redusert frihet når det gjelder å velge problemstillinger for egen forskning.

«Kan den som er ansatt i fast stilling, påberope seg akademisk frihet og ikke føle seg bundet av de plikter som fulgte med stillingen?»

Styrk samarbeidet med arbeidslivet

Det er mye å tjene på økt kontakt mellom utdanningen og arbeidslivet, skriver Kristin Vinje.

ARBEIDSLIVSRELEVANS: Mandag 28. februar la NHO frem sitt årlige kompetansebarometer. I den forbindelse understreket viseadministrerende direktør Anniken Hauglie at samarbeidet mellom utdanningsinstitusjonene og arbeidslivet bør forbedres, og at utdanningene må vinkles mer mot det arbeidslivet etterspør. Arbeidslivsrelevans i høyere utdanning er et tema Nokut har jobbet mye med, det har også stått høyt på den utdanningspolitiske dagsordenen de siste årene. For et knapt år siden kom stortingsmeldingen som skal legge rette til for mer arbeidslivsrelevante utdanninger. Det gjenstår imidlertid en del for å få en felles forståelse av hva dette skal innebære.

Forbereder studentene

Jeg er helt enig med Hauglie i at samarbeidet bør styrkes, men for å lykkes med det må arbeidslivet og utdanningene ha en gjensidig og oppdatert forståelse av hverandres roller og behov. De må også være enige om hva samarbeidet skal føre til.

I Underviserundersøkelsen,

AV KRISTIN VINJE,
administrerende
direktør i Nokut

som Nokut la frem i desember i fjor, kom det frem at underviserne prioriterer høyt å gjøre utdanningene arbeidslivsrelevante. De legger vekt på at studentene skal få både fagspesifikke ferdigheter og generell kompetanse som er relevant for arbeidslivet. Det dreier seg blant annet om analytiske ferdigheter, samarbeidsevne, relasjonsbygging, tilpasningsdyktighet og problemløsningsevner. Dette er kompetanse arbeidsgivere trenger og etterspør, og dette bidrar til å forberede studentene på jobbene som venter dem etter endte studier.

Må styrke samarbeidet

Samtidig viser undersøkelsen at underviserne i mindre grad prioriterer kontakt og samarbeid med aktører fra arbeidslivet, som bedrifter og andre mulige

arbeidsgivere. Dette er ikke nytt eller overaskende, Nokut pekte på det samme i innspillet vårt til den nevnte stortingsmeldingen. Dette bekreftes også av studentene selv. I Studiebarometeret svarer kun 30 prosent av studentene at det er gode muligheter for å jobbe med prosjekter eller oppgaver i samarbeid med arbeidslivet. Det er særlig teoritunge utdanningstyper som scorer lavt. Det gjelder blant annet antropologi, sosiologi og statsvitenskap. Dette er fagområder som har mindre tradisjon for samarbeid med arbeidslivet. I arbeidslivsrelevansmeldingen trekkes det særlig frem at kontakten burde styrkes for disse utdanningene.

Bedre læringsutbytte

Noe av utfordringen i dag er at utdanningene gjerne ser det som sin primæroppgave å forberede studentene til å lære hele livet, mens mange aktører i arbeidslivet ønsker kandidater med konkret og mest mulig nyttig kunnskap her og nå. Det ulike utgangspunktet kan være en grunn til at en del undervisere opplever at samfunnsdebatten

om arbeidslivsrelevans virker fremmedgjørende fra der de står, noe som også kom frem i Underviserundersøkelsen.

Å styrke kontakten og skape en felles forståelse er noe utdanningsinstitusjonene og særlig studieprogrammene må jobbe sammen med arbeidslivet om. Utgangspunktet bør være at samarbeidet skal bidra til økt faglig kvalitet og et bedre læringsutbytte for studentene, ikke bare svare på næringslivets løpende behov. Å få til det er ressurskrevende, men gjøres det på en god måte, vil det komme studentene, fagmiljøene og arbeidslivet til gode.

I tillegg bør Kunnskapsdepartementet og andre myndigheter se på hva de kan gjøre for å legge til rette for økt samarbeid. Ett grep kan være incentivordninger for studentprosjekter i samarbeid med eksterne aktører og for bedrifter som inngår i nære undervisningssamarbeider med studieprogrammer. Slike prosjekter styrker koblingen mellom forskning, utdanning og arbeidsliv, og det vil bidra til å øke studentenes læringsutbytte.

«I Studiebarometeret svarer kun 30 prosent av studentene at det er gode muligheter for å jobbe med prosjekter eller oppgaver i samarbeid med arbeidslivet.»

Lønnsstatistikk for 2021

Vår lønnsstatistikk for 2021 er nå publisert i to rapporter; for statlig sektor og for øvrige sektorer. Statistikken omfatter data innsendt fra tillitsvalgte og fra en spørreundersøkelse blant medlemmene. 16 660 medlemmer inngår i datagrunnlaget.

Forskerforbundet lager hvert år lønnsstatistikk for ulike sektorer, basert på lønnsopplysninger innhentet fra lokale tillitsvalgte og spørreundersøkelser blant våre medlemmer. Lønnsstatistikken utgis i vår skriftserie, og du kan laste ned rapportene som pdf-filer fra forskerforbundet.no. Sist utgitte statistikk har lønnsopplysninger per 31.12.2021.

Slo hull på forskermyten

– Mange tror at forskeryrket er en bekvem og trygg jobb. Virkeligheten er stadig tøffere konkurranse, stor usikkerhet og mye ubetalt merarbeid, sa klimaforsker Bjørn Samset til Unios inntektspolitiske konferanse 9. mars.

Bjørn Samset er seniorforsker ved forskningsinstituttet CICERO. Han tok ordet på Unios inntektspolitiske konferanse for å gi forsamlingen et blikk inn i forskerhverdagen.

– Jeg er privilegert som får arbeide som forsker. Det er mitt drømmeyrke. Men det er også veldig lange arbeidsuker, lite ferie og lav lønnsutvikling. Selv jeg som henter inn millioner i finansiering, lever hele tiden med en usikkerhet for framtida i jobben, sa Samset.

– Jeg tror mange har et bilde av at forskere har sikker jobb, god tid og høy lønn. Det bildet stemmer dessverre ikke, sa Forskerforbundets leder Guro Lind. Virkeligheten er at forskere ofte er midlertidig ansatt i årevis, jobber i gjennomsnitt 46 timer i uken, og har lav lønnsutvikling. Konkurransen og krysspresset i forskerkarrieren er knallhard, og gjør at mange velger å avslutte forskerkarrieren.

Unios inntektspolitiske uttalelse

I årets inntektspolitiske uttalelse slår Unio fast at lønnsramma i offentlig sektor må opp. De to siste årene har ansatte i privat sektor tatt ut mer enn den kommuniserte ramma i frontfaget, og ansatte i offentlig sektor har blitt hengende etter lønsmessig. Dette må kompenseres i årets tariffoppgjør.

Videre er kjøpekraften svekket av høye strømpriser og høy konsumprisvekst. Det er derfor nødvendig at oppgjøret i år sikrer god kjøpekraftforbedring og at resultatet i offentlig sektor blir høyere enn frontfagsramma. Frontfagsmodellens handlingsrom må brukes. Det er nødvendig for at ansatte i offentlig sektor skal slutte opp om frontfagsmodellen. Offentlig sektors velferdstjenester er helt avgjørende for lønnsomheten i privat sektor.

– Akademia sløser fortsatt med kvinnelig talent

Den internasjonale kvinnedagen er en viktig påminnelse om at vi må gjøre mer for å ta vare på kvinnelige talenter i forskningen, mener Forskerforbundets leder Guro Lind.

«Det er en markant ubalanse mellom kvinner og menn i norsk forskning. Det største problemet er at kvinner fortsatt er underrepresentert på høyere stillingsnivåer i så å si alle fag. Det er langt flere mannlige enn kvinnelige professorer, mens det er flere kvinnelige enn mannlige studenter. Det er også flere kvinner enn menn ansatt i midlertidige stillinger.»

Slik oppsummerer Komiteen for kjønnsbalanse og mangfold i forskning (Kif-komiteen) kjønnsbalansen i norsk forskning i dag. Forskerforbundets leder Guro Lind er opptatt av at det er strukturene som må forandres, ikke de kvinnelige forskerne.

– Vi må slutte å snakke om hva som skal til for at kvinner lykkes i akademien og heller spørre: Hvorfor mister akademien så mange dyktige kvinner? Dessverre har kvinner fortsatt en lengre og vanskeligere vei til topps i akademien enn menn, sier Lind.

Fordømmer Russlands angrep – støtter UNICEF

De humanitære behovene er store i Ukraina som følge av Russlands folkerettsstridige angrep på landet. Situasjonen er også alvorlig for ukrainske studenter og akademikere. Forskerforbundet fordømmer angrepet, og vil gjøre det vi kan for å bidra til internasjonalt press på Russland, og støtte til det ukrainske folket.

– Vi har gitt 25.000 kroner til UNICEFs nødhjelpsarbeid. Vi undersøker også om vi kan støtte på andre måter. Ikke minst arbeider vi i våre internasjonale samarbeidsorganisasjoner for å bidra til internasjonalt press på Russland, sier Forskerforbundets generalsekretær Birgitte Olafsen.

Nytt fra Hovedstyret

På styremøtet 3. mars drøftet Forskerforbundets Hovedstyre situasjonen i Ukraina og fattet følgende vedtak:

«Hovedstyret fordømmer krigen i Ukraina og støtter det arbeidet som pågår med internasjonale organer for å ivareta studenter og ansatte.

Hovedstyret oppfordrer lokallagene til å særskilt ivareta og vise omsorg for berørte medlemmer.

Hovedstyret gir AU fullmakt til å vurdere tiltak fortløpende og ber AU ha et særskilt fokus på akademisk frihet for alle de berørte når tiltak vurderes.»

Fakta om Forskerforbundet

- **Forskerforbundet** er landets største og ledende fag- og interesseorganisasjon for ansatte i forskning, høyere utdanning og kunnskapsformidling.
- **Forskerforbundet** har over 24 000 medlemmer og er tilsluttet Unio – hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannende.
- **Forskerforbundet** arbeider for høyere lønn og bedre arbeidsvilkår for medlemmene.

Kurs og seminarer

Tillitsvalgtopplæring og seminarvirksomhet tilhører vår kjerneaktivitet, og er en viktig forutsetning for arbeidet i Forskerforbundet. Denne våren tilbyr vi en kombinasjon av kurs med fysisk oppmøte og digitale kurs/webinar. Alle med verv i lokallag og foreninger kan melde seg på våre kurs og seminar. Følg med på våre nettsider for oppdatert kursprogram: forskerforbundet.no/kurs.

Verv en kollega

Kjenner du noen som kan bli medlem i Forskerforbundet? Verv en kollega i dag og få vervepoeng som kan tas ut i form av gavekort. Jo flere du verver, jo mer får du i premie: 500 kr. for ett nytt medlem, 1 500 kr. for to, og deretter 500 kr. for hvert ekstra medlem du verver. På Min side finner du oversikt over dine vervinger og din poengsaldo.

**FORSKER
FORBUNDET**

Følg oss!

facebook.com/forskerforbundet

twitter.com/Forsker

@forskerforbund

FORSKERFORBUNDETS HOVEDSTYRE 2022–2024: Guro Elisabeth Lind, Oslo universitetssykehus (leder), Kristian V.E. Mollestad, Presteforeningen (nestleder), Ann Cecilie Bergene, NIFU, Kristin Lofthus Hope, Høgskulen på Vestlandet, Belinda Eikås Skjøstad, Universitetet i Oslo, Tord Mjøsund Talmo, NTNU, Hugues Verdure, UiT Norges arktiske universitet, Tony Burner, Universitetet i Sørøst-Norge (1. vara), Bente Ovødie Skogvang, Høgskolen i Innlandet (2. vara), Brynjar Kulset, Nasjonalbiblioteket (3. vara). **SEKRETARIATET:** Generalsekretær: Birgitte Olafsen.

Stab: Kommunikasjonsleder Lars Kolltveit. **Arbeidslivsavdelingen:** avdelingssjef Bjørn T. Berg, fagsjef Jorunn Dahl Norgård, spesialrådgiver Jon Wikene Iddeng, spesialrådgiver Ashild Olaussen, forhandlingsjef Jorunn Solgaard, spesialrådgiver Andreas Christensen, spesialrådgiver Lene Ståhl, seniorrådgiver Vegard Thorbjørnsen, fagsjef/advokat Ann Turid Opstad, advokat Christoffer Hjelde, advokat Eirik Kollerøy, advokat Hildur N. Nilssen, advokat Mariann Helen Olsen, advokat Asmund Riegels. **Organisasjonsavdelingen:** organisasjonssjef Joar Flynn Jensen, seniorrådgiver Nina Fjeld, rådgiver Gisle Fuhr, seniorrådgiver Brit Helen Hesselberg, rådgiver Rita Kvæl, informasjonsleder Unn Rognmo. **Administrasjonsavdelingen:** administrasjonssjef Kjetil Mørk, arkivleder Kristine K. Brox, seniorrådgiver Aina Nilssen, rådgiver Ane Rinnaas Skuseth, konsulent Marit Sømmer, IT-rådgiver Øyvind Åsebøstøl, økonomiansvarlig Marit Sletner, rådgiver HR & lønn Elisabeth Johansen, økonomikonsulent Sofie Kjellgren, fagansvarlig medlemsservice Linda Pettersson, konsulent Trinelise Aikio, konsulent Hans Askildsen, seniorkonsulent Tore Sandnes

Solidaritet og samarbeid

I en tid med krig i Europa, oppleves det internasjonale arbeidet viktigere enn på lenge. Forskerforbundet engasjerer seg sterkt i det europeiske og internasjonale fagforeningssamarbeidet.

AV JORUNN DAHL NORGÅRD, FAGSJEF I FORSKERFORBUNDET

Fire dager etter Russlands invasjon av Ukraina var representanter for fagforeninger innen høyere utdanning og forskning samlet til møte i Higher Education and Research Standing Committee (HERSC). Det hvilte et alvor over møtet, og de opprinnelige sakene på dagsorden føltes brått lite viktige. Samtidig var det kanskje viktigere enn noen gang å komme sammen. Møtet ble en arena for solidaritet, hvor fagforeninger fra alle hjørner av Europa kunne uttrykke sin støtte til det ukrainske folk, til våre ukrainske fagforeningskollegaer, akademikere og studenter.

Deltakelsen i HERSC er en sentral del av Forskerforbundets internasjonale arbeid. Her møtes meningsfeller som forenes av et genuint ønske om å bidra til at forskning og høyere utdanning har rammebetingelser som står i samsvar med betydningen sektoren har. Her diskuteres medbestemmelse og arbeidsvilkår, demokrati og ytringsfrihet, akademisk frihet og institusjonell autonomi. Mye er likt, annet ganske forskjellig og utfordringene medlemmene møter varierer i styrke. Desto viktigere er det å lære av hverandre og utveksle erfaringer. Det internasjonale samarbeidet er bygget på respekt for ulikhet, kulturelle forskjeller og nasjonale kontekster. Det er uansett så mye som forener.

Det siste kjennetegner også Bologna-prosessen, som nå teller 49 deltakerland og hvor målet har vært å etablere et europeisk område for høyere utdanning (EHEA). Med utgangspunkt i felles grunnleggende verdier, felles gradssystem og gjensidig anerkjennelse av kvalifikasjoner legges det til rette for mobilitet på tvers av landegrenser. Prosessen bygger på frivillighet, og Norge har vært med siden Bologna-deklarasjonen ble undertegnet i 1999. Fagbevegelsen har gjennom utrettelig påvirkningsarbeid bidratt sterkt til at arbeidsvilkår nå vektlegges som en forutsetning for å lykkes med målet om kvalitet i undervisning og læring.

Også på HERSC-møtet i mars ble Bologna-prosessen diskutert. Det er en fast post på dagsorden. Nytt nå var spørsmålet om hvordan EUs store satsing på et europeisk utdanningsområde (EEA) griper inn i et allerede godt etablert samarbeid. Det begynte med et

ministtermøte i Gøteborg i 2017 og fortsatte med etablering av europeiske universitetsallianser, hvor mange norske institusjoner deltar. EUs mål er et tettere, dypere og mer forpliktende samarbeid enn det man har lyktes med i Bologna-prosessen. Det foreslås å utvide antall universitetsallianser, å utvikle en rettslig status for disse og å etablere en europeisk grad innen 2024. Forslagene diskuteres denne våren. Mange land og institusjoner har uttrykt skepsis. Det samme har europeisk fagbevegelse, dels fordi EU griper mer og mer inn på et område som er et nasjonalt anliggende, dels fordi man er usikker på hva en rettslig status for et nettverk av samarbeidende universiteter i realiteten vil innebære – for institusjonene og for de ansatte.

Det er lett å få inntrykk av at det i EUs øyne ikke går raskt nok og at tettere samarbeid på både forsknings- og utdanningssiden mye dreier seg om å vinne kunnskapskappløpet i konkurransen med særlig Asia og Nord-Amerika. Bologna-prosessen er ikke perfekt. Ikke alle land er kommet like langt i implementeringen. Styrken ligger i at Bologna-prosessen forener hele Europa og at det samtidig legges stadig sterkere vekt på globalt samarbeid. Andre kontinenter ser nå til hva man har fått til. EUs ambisjoner for universitetene angår EU- og EØS-landene, 30 i alt. Ikke 49 som i Bologna-prosessen. I april vedtar Europarådet sine konklusjoner og anbefalinger. Norske myndigheter har bedt sektoren om innspill til sin kommentar. Det er å håpe at man inntar et litt avventende standpunkt og husker på de forpliktelsene som følger av deltakelsen i Bologna-prosessen.

Vi trenger samarbeid, mer enn konkurranse – både i og utenfor Europa. Og vi må mobilisere rundt det som forener oss, mer enn det som splitter. Forskning og høyere utdanning bør ikke være et kappløp, men sees som en forutsetning for å møte felles, globale utfordringer og først og fremst preges av samarbeid. Og solidaritet. Ikke minst i disse dager.

Vil du lese mer om Forskerforbundets internasjonale arbeid?
Du finner mer informasjon på nettsidene våre.

Ramme alvor

Natt til 1. april gikk fristen for forhandlingene i det såkalte frontfaget – forhandlingene mellom Fellesforbundet og Norsk Industri – ut. Hvordan det gikk, skal ikke jeg spå her jeg sitter i midten av mars og skriver. Men det vi vet, er at resultatet i frontfaget uansett vil være en norm for lønnsoppgjørene i offentlig sektor som starter nå i april. Frontfaget er en norm – men ikke et *tak*. Frontfaget skal sørge for at lønnsveksten i samfunnet vårt *over tid* ikke galopperer av gårde på en måte som rammer de konkurranseutsatte eksportnæringene.

Det er det ingen fare for.

Fasiten for lønnsveksten – de såkalte TBU-tallene – viser nemlig at det er offentlig sektor som de to siste årene har forholdt seg lojalt til rammen i frontfaget, mens industrien selv har hatt en høyere lønnsvekst. I varehandelen har det vært *lønnsfest*. Mens i staten, der Forskerforbundet har hovedandelen av våre medlemmer, har det vært *lønnsfaste*. Statsansatte utenfor Forsvaret hadde en lønnsvekst på magre 1,5 prosent i 2020, og selv om lønnsveksten steg til 2,8 prosent i 2021, havnet industrien for andre år på rad godt foran. Industrifunksjonærene, som det er mest relevant å sammenligne seg med, havnet på hele 3,25 prosent i 2021.

Mindrelønnsutvikling hos langtidsutdannede

Frontfaget har tjent Norge godt, og Forskerforbundet og Unio tar samfunnsansvar ved forhandlingsbordet. Men våre medlemmer skal også ha sin rettmessige del av samfunnskaken. Og de siste årene har det blitt mye smuler og lite kakestykker. En rapport fra Institutt for samfunnsforskning fra høsten 2021 viser at statsansatte forskere sakker akterut lønnsmessig. Statsansatte forskere hadde fire prosent *høyere* lønn enn andre høyt utdannede i offentlig sektor i 2004, men tre prosent *lavere* lønn i 2019. Og mens statsansatte forskere hadde ni prosent lavere lønn enn forskere i privat sektor i 2004, var lønna hele 27 prosent lavere i 2019. De to siste oppgjørene har ikke endret denne utviklingen, snarere tvert imot.

Utdanning må lønne seg – også i staten

Selv om samfunnet vårt er helt avhengig av forskere og kunnskapsarbeidere for å løse de store samfunnsutfordringene, betaler en lang og spesialisert utdanning seg dårlig. En rapport fra Statistisk sentralbyrå fra februar i år forsterker dette overordnede bildet. Den viser at det siden 2016 er ansatte med grunnskoleutdanning eller videregående utdanning som har hatt høyest lønnsvekst i staten, mens statsansatte med masterutdanning eller doktorgrad har hatt lavest lønnsvekst. Vi går derfor inn i årets lønnsoppgjør med krystallklar statistikk i ryggen og et like ufravikelig krav: I år er det de langtidsutdannedes tur. Utdanning må lønne seg – også i staten. Situasjonen i staten er dessverre ikke unik. Også i de andre tariffområdene i offentlig sektor ser vi at utdanningsgruppene får for lite igjen for den viktige kompetansen de har tatt opp studielån for.

Et samlet Unio

Derfor står hele Unio samlet ved inngangen til årets hovedoppgjør. I år må utdanningsgruppene i offentlig sektor sikres et skikkelig oppgjør. Utdanning, kompetanse, ansvar og risiko må lønne seg. Og rammen for oppgjøret må være tilstrekkelig stor.

AV GURO ELISABETH LIND,
leder i Forskerforbundet

«Vi går inn i årets lønnsoppgjør med krystallklar statistikk i ryggen og et like ufravikelig krav: I år er det de langtidsutdannedes tur. Utdanning må lønne seg – også i staten.»

Et samlet Unio snakker nå med unison og tydelig stemme: Om utfordringene ved frontfagsmodellen, lønnsgapet mellom offentlig og privat sektor, utdanningsgrupper som taper i lønnskampen, og rekrutteringsutfordringene dette fører til. Dette har vi god dokumentasjon på. Og flere og flere ser at vi har rett. Ved inngangen til årets lønnsoppgjør er det Unios krav og argumenter som får størst oppmerksomhet.

Tydelig budskap

Dermed angripes vi også av dem som har andre interesser enn oss. Av arbeidsgivere som vil slippe å legge penger på bordet. Og av deler av fagbevegelsen som uansett ikke vil prioritere utdanningsgrupper i offentlig sektor. Det skal vi bare takke og bukke for. Det viser at budskapet vårt har brutt lydmuren og overbeviser stadig flere. Unios og Forskerforbundets budskap høres. Og budskapet er klinkende klart: Rammen for årets lønnsoppgjør må gi rom for et lønnsloft for uunnværlige ansatte i offentlig sektor.

I år er det alvor.

forskerforum.no

Høyskolen vil bli universitet. Men ph.d.-er blir forsøkt utsett

Så mye tjener ansatte ved forskningsinstitutter

Midlertidig ansatte forskere lønnes lavere enn faste ved Oslo universitetssykehus

Prorektor ved NTNU: –Det skal ikke være enkeltindividets ansvar å skaffe finansiering

Han fikk nei fra Norges forskningsråd tre ganger. Men